

Др Мирко Барјактаровић

ЕТНИЧКИ РАЗВИТАК ГОРЊЕГ ПОЛИМЉА

(с посебним освртом на питање Срблака и почетак формирања
племена под тим именом)

Горње Полимље је крај сложеног географског састава,¹ са бројним речним долинама и вишне мањих котлина и предеоних целина. Одликује се континенталном климом, богатством воде и бильног света. Ово подручје је природно уоквирено планинама (Комови, огранци Проклетија, Виситор, Богићевица, Бјеласица, Чакор, Смиљевица). Тек нешто мање је географски отворено, преко Корита и Пештери, ка Рашкој и долини Западне Мораве. Такав географски положај и карактеристике горњега Полимља умногоме су, од најранијих времена, условљавали и одређену улогу и значај у начину живота становништва.

Предсловенски период

Да је у овом подручју било људи од праједних времена доказ су археолошки налази. У крајевима суседним горњем Полимљу нађени су трагови чак из епохе старијег каменог доба, који упућују на везе и општи развитак каменог доба на медитерану.²

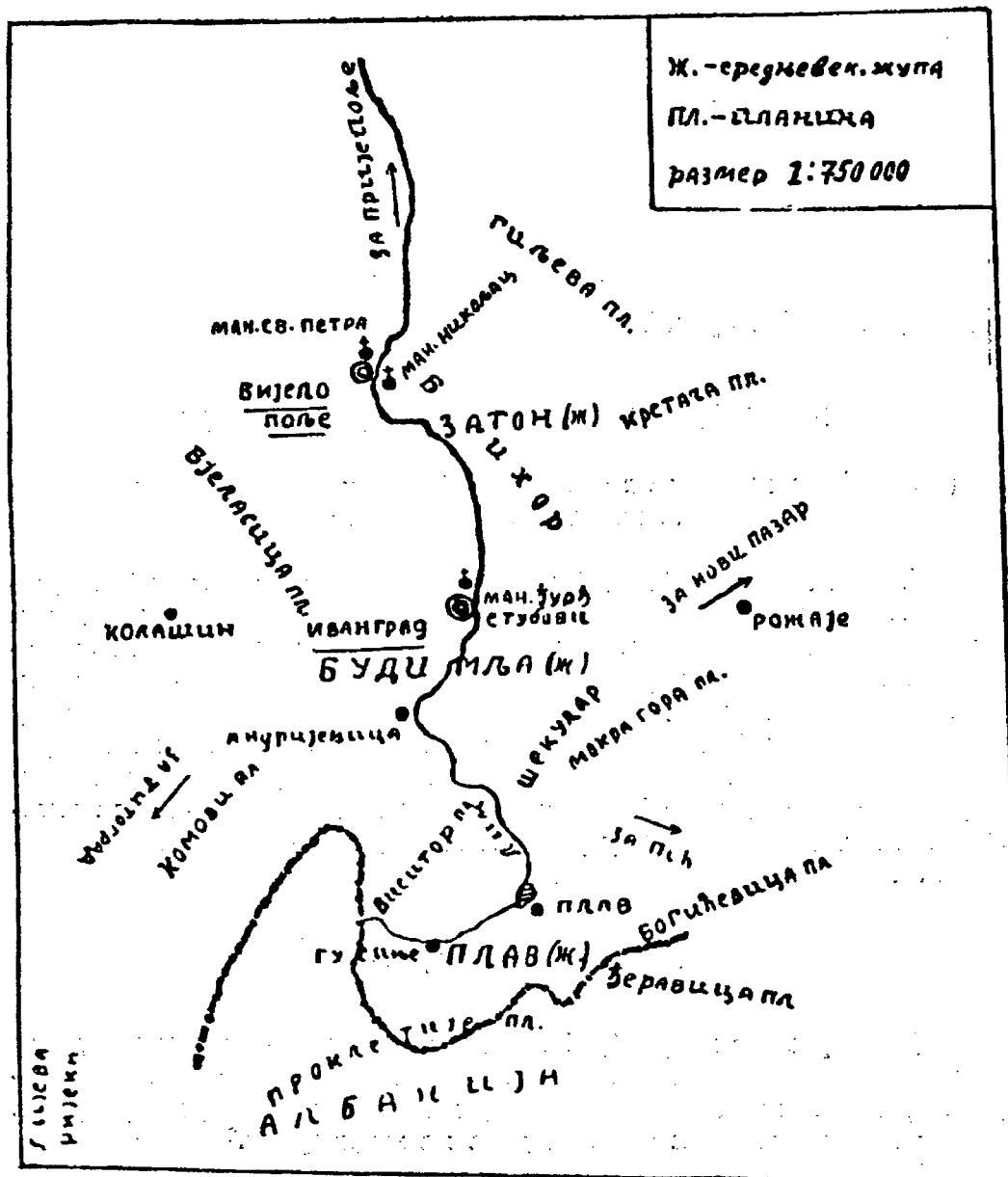
Из млађег каменог доба нађено је трагова и остатака и у самом горњем Полимљу, трагова који указују на сродност са старчевачком групом у Подунављу.³ Разуме се да се о народности, односно етнич-

¹ З. Бешин, Геоморфолошки развитак Црне Горе, Историја Црне Горе, I, Титоград 1967, 14—15; М. Јутовац, Бигор и Корита, Насеља и рекло становништва, књ. 40, Београд 1967, 4—8.

² Д. и М. Гарашанин, Старије камено доба, Историја Црне Горе I, 38—9; В. Баслер, Црвена Стијена, Старине Црне Горе III—IV, Цетиње 1965/66, 107—109.

³ Д. М. Гарашанин, 50—51.

кој припадности становника тога времена не може говорити, а начин њиховог живота можемо само наслућивати.

Нешто одређенији и конкретнији етнички слој јавиће се око 2000. године пре наше ере. Наиме, отада има известних трагова од индоевропљана, то јест од Илира, и у овим крајевима. Почеци примене и употребе метала, пре свега бркзе, створили су и код Илира не само нова оруђа већ и нова занимања (ратарство и сточарство) и другачији начин живота — ново украсавање керамике и сахранама.

Колико је и да ли је у горњем Полимљу остало трагова и од германских Гота, који су у другој половини летога столећа били пројдри у наше крајеве и засновали утврђење Анастасијум (Оногонит — Никшић),¹⁶ за сада је тешко ишта поуздано рећи. Уколико је, пак, један камен из Шудикове (крај Иваограда) са „рунама“, како је претпоставио Иван Пудић,¹⁷ онда би то могао да буде доказ ма и привременог присуства Гота у овом крају. О натпису са тог камена иначе је доста и разнолико писано,¹⁸ док се нама чини да знаци писма са овог камена потичу од Бугара. Познато је да су Бугари у средњем веку у неколико махова продирали овамо, а у Алтају, код Монгола, још у VI столећу је било створено писмо које је имало знаке истоветне са „рунама“ из Шудикове.¹⁹

Тако се у горњем Полимљу, као уосталом и у суседним областима, могу, макар и у најгрубљим потезима, пратити културне и историјске промене од праисторијских времена. Затим, ако је Жупанић у праву када тврди да су старици били посредници у процесу да од плавих Словена касније постану црномањасти и брахицефални,²⁰ онда и у нашем данашњем антрополошком изгледу вальа тражити илирске утицаје. И у виолентном карактеру динарског човека (Албанца и Црногорца) неки виде илирску „натруху“.²¹ Даље, код Бијелог Поља има село под именом Расово. Ово име је исте основе као и Рас, име старог града и насеља код Новог Пазара, по коме је стара српска држава и добила име Рашка. За име Рас, Будимир тврди да је дошло од дарданске (илирске) речи Арса.²² Када знамо да је эмија код Илира замишљана као божанство и заштитник, чак и као божанство плодности,²³ онда бисмо могли до помишљамо да је од Илира

¹⁶ Д. и М. Гарашанин, 253, 255.

¹⁷ Београдски лист „Борба“ од 15. VII 1958. (према допису М. Дашића).

¹⁸ Скоро сви аутори који су о овоме писали имали су различита мишљења. За Вуксана су то биле „шаре“, за Радојчића „резе“ за гатање, за Барјактаревића то је врста тајног калуђерског писма итд. Тачно је да на шудиковском натпису има знакова који су слични старогерманским рунама. Међутим, Пудић као стручњак за старије немачко писмо досада није саопштио како је и да ли је, ма и делимично, прочитан овај текст. Радојчићева претпоставка тешко да се може бранити. Тако и Барјактаревићева (који је једну страну текста са камена „прочитао“ као да се ту говори о храму свете Богородице. Зашто би се тајним писмом скривало и то да је храм био посвећен Богородици?). У сваком случају натпис из Шудикове досада није прочитан и растумачен. Занимљиво је заиста зашто се овај камен нашао у самој цркви где је служио као трпеза. Сада се овај камени блок налази поред Завичајног музеја у Иванграду.

¹⁹ Очерки опшер етнографии, Азијатская част СССР, Издање Етнографског института Академије наука СССР, Москва 1960, 285.

²⁰ N. Županić, Etnogenеза Jugoslovena, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 222, Zaoreb, 1920, 149—152; N. Županić, Tragom za Pelazgima, 13.

²¹ M. Šufley, Povijest sjevernih Arbanasa, Arhiv za arbanašku starinu, jezik i etnologiju II/2, Beograd 1924, 221. Видети и Г. Геземан, Чојство и јунаштво старих Црногорца, Цетиње 1968, 198.

²² М. Будимир, Са балканских источника, Београд 1969, 40, 149.

²³ Д. и М. Гарашанин, 181.

вање локојника под хумкама.⁴ Материјал нађен приликом раскопавања једне хумке у селу Готовуши код Пљевља (недалеко од горњег Полимља) јасно указује на сродност са материјалом Босне и Херцеговине и упућује на Илире.⁵ Од 1500 године пре наше ере у овом по-дручју осетије се везе са македонском културом,⁶ али и све осетније присуство илирских племена. За сада се сигурније може рећи да су ту живели илирски Аутаријати.⁷ Уосталом, и географска имена Тара, као и Медун и Зета, илирског су порекла.⁸ Требало би да је истог порекла и име реке Лим. Тада су се коначно Илири и оформили и природно је што је од њих остало трагова. То су пре свега тумуљи, а можда и онај случај костура локојника у седећем положају који је пронађен код Андријевице.⁹

Да ли су облици неких предмета-накита са локалним карактеристикама можда утицаји Келта¹⁰ за сада сигурно не знамо, јер археолошких доказа за то још нема.

У последњим столећима старе ере, како је познато, закорачили су у балканске илирске земље Римљани. Отада ће доћи до нових и значајних културних утицаја и стапања илирског и римског становништва, макар то стапање у први мах било споро и незнатно. За рачун Римске империје успостављају се нови и интензивирају стари путеви, подизају нова насеља од којих је једно било и у данашњој Иванградској (беранској) котлини,¹¹ развија трговина и занатство, а вероватно и рударство. Да је у првим столећима окупације Римљана процес романизације домородачког становништва текао ишак лагано, можемо да закључимо и по томе што су римске власти Илирима биле, још за дуго, оставиле њихову традиционалну пламенску аутономију и уређење,¹² поштујући чак и границе појединачних племена¹³ и што су и на каснијим надгробним споменицима још честа илирска имена.¹⁴

У време Римљана, до горњег Полимља морало је свакако да долре и других нериманских, односно неримских елемената. Ако је тачно, што Пач тврди,¹⁵ да су код Левер-Таре нађени трагови митралистичког светилишта, а зна се да је у римској војсци било војника из освојених земаља, онда се одмах помиња на предњи исток.

⁴ Исто, 55—61.

⁵ Ч. Марковић, *Илирска хумка у Готовуши*, Старине Црне Горе III—IV, Цетиње 1965/66, 215—224.

⁶ Д. и М. Гараџанин, 67.

⁷ Исто, 98.

⁸ Зета је дошло од илирског Genta (Х. Barić, *Ilirske jezičke studije*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 272, Zagreb 1948, 10; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1922, 112).

⁹ П. Ровински, *Черногорија II/1*, Санктпетербург 1897, 115.

¹⁰ Д. и М. Гараџанин, 104.

¹¹ Исто, 152.

¹² Исто, 145.

¹³ Исто, 148.

¹⁴ Исто, 227.

¹⁵ K. Patsch, *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegovina*, IV, Wien, 1896, 292.

остало и оно наше веровање — свака кућа има своју змију чувар-кућу коју не вაља убијати.²⁴

Дакле, у бићу и култури потоњих становника горњег Полимља остало је трагова од Илира. Њих свакако има и више али су они временом изменеши, прво дуготрајном владавином Римљана када су се одвијали процеси романизације, а касније доласком Словена. За доба Римљана карактеристична је још једна поједност. Могуће да је преко њих примљена и појава да жена, када не може да роди, уступи своје место другој, а она и даље остаје у мужевљевој кући.²⁵ Таквих појава било је и код старијих Римљана.²⁶

Симбиоза досељеног словенског и затеченог становништва

Каквих је све елемената у време римске владавине овамо до-лазило, тешко је утврдити. Сигурно је само да су српска племена, захватајући подручје горњег Полимља, затицали више или мање ста-роседелаца, који су углавном били романизовани. Романизована су била и нека географска имена (Виситор, Урсуловац, Вала, Варда, Пе-тур, Бањишор, Дрошор, Влах). Познато је да је то затечено ста-новништво у средњем веку називано Власима.

Па и касније, у 14. столећу, срећу се у селима Плавске жупе несловенска лична имена, као што су: Радул, Микул, Тануш, Брихна, Куделин, Дарогоман, Болоје, Витан, Грубша, Богут, Хлац, Толоје.²⁷

Пошто су Власи били поглавито сточари баш, у тој грани за-нимаша остало је њихових трагова. Урда је влашки термин,²⁸ бринза (сир) такође.²⁹ У горњем Полимљу каже се бронзав сир када је пост-тан, са грумуљицама. Влашке су речи стан, мачуга, чутура, бурдез, кљора, а можда и бач.³⁰ Ајети мисли да је бач арбанашко,³¹ а Скок трачка.³² Несловенске су и речи шуга и струга, које се јављају и у прикарпатским земљама.³³

²⁴ Ј. М. Дав(идовић), *Животиње и биље у народном предању*, Ка-рацић, II, Алексинац 1900, 189; М. Барјактаровић, *О земљишним међима у Срба*, Београд 1952, 9—10.

²⁵ М. Барјактаровић, *О неким примерима двоженства код Црногора-ца*, Гласник Етнографског института САНУ IX—X, Београд 1961, 231—233.

²⁶ P. Grimal, *Rimska цивилизација* (превод М. Гарашанина), Београд 1968, 118—119.

²⁷ Дечанске хрисовуље, Гласник Српског ученог друштва XII, друго одељење, Београд 1880, 41, 44, 114, 118, 119.

²⁸ I. Ajeti, *Prilo ugročavanju međusobnih Šiptarsko-srpskih odnosa, Albanološka istraživanja* 2, Priština 1965, 52.

²⁹ K. Јиречек, *Влачи и Албанијаси у дубровачким споменицима*, Зборник К. Јиречека I, Београд 1959, 200.

³⁰ I. Popović, *Valaco Serbica*, Godišnjak Balkanološkog instituta u Sa-рајеву II, Sarajevo 1961, 101—102; I. Pudić, *Toponomastika Lepenice*, Sar-ajevo 1963, 144.

³¹ I. Ajeti, нав. дјело, 38.

³² P. Skok, *Etimološki rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika* I, Zagreb 1971, код баџ.

³³ Ján Podolák, *Pastierstvo v oblasti vysokých Tatier*, Bratislava 1967, 87, 117—118, 120.

И у обичном говору овога краја има повељик број романских речи (арија, баңда, талаган, ленга, фаша, жер, марагун итд.).

То су могли бити утицаји затеченог, месног становништва са којима су се стари Срби мешали. Али, романских утицаја могло је да дође, и свакако је долазило, и из приморја, од тамошњих Романа, вјероватно у топономастици, установама или чemu другом. Код Иванграда је село Калудра, код Бијелог Поља Сутиван и Мојстир; у селу Брзави један потес земље назива се Бискуповине. Име Калудра, тварди Пудић, је из романског — далматинског и та реч означава место где је (можда) био женски манастир.³⁴ На Корчули је, у прошлости, колудар значило свештеник.³⁵ У селу Калудри постоје остаци цркве (Гелије) где се о Лучиндану одржава сабор. Још више на приморје и Далмацију упућују имена села Сутиван³⁶ и Мојстир. Јиречек мисли да су имена са префиксом *сут* јасан доказ „тесне везе“ између досељених Словена и старог романског хришћанског становништва.³⁷ У селу Сутивану некада је постојала црква којој је камније и само село добило име. Топоним Бискуповине очигледно је остало из времена када је у овим крајевима присуство католичанства било осетно, а не, како Лутовац мисли,³⁸ када хришћанска црква још није била подељена на православну и католичку. Уосталом, није случај само са именима места већ и са културним утицајима, на пример у архитектури. Црквица у селу Затону, недалеко од Бијелог Поља, била је зидана на приморски начин, као и неке цркве у Далмацији.³⁹ По плану и структури манастир Ђурђеви Ступови, код Иванграда, више личи на которске цркве него на one у Рашкој.⁴⁰ У Фрагментима сликарства на тој цркви такође има елемената сличних онима из Дечана, које су пореклом из которске школе. Па и архитектонска решења на цркви Светог Петра у Бијелом Пољу, како у целини тако у појединим детаљима, упућују на приморје, одређеније на Пељешац и Стон.⁴¹ То је једнобродна базилика приморског типа.⁴² Иницијали Мирослављева јеванђеља, рађеног овде, одају „јаки“ утицај западњачке, романске орнаментике.^{42a} Можда је из тих времена остала и романска реч *шортик* којом се означава ходник у ку-

³⁴ I. Pudić, *Toponomastika Lepenice*, Lepenica, Sarajevo 1963, 146.

³⁵ *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 45, Zagreb 1971, 314.

³⁶ В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, Сремски Карловци 1920, 41.

³⁷ К. Јиречек, *Хришћански елементи у топографској номенклатури балканских земаља*, Зборник К. Јиречека I, Београд 1959, 476.

³⁸ М. Лутовац, *Бихор и Корита, Насеља и порекло становништва* 40, Београд 1967, 23.

³⁹ А. Дероко, *На светим водама Лима*, Гласник Скопског научног друштва V, Скопље 1932, 121.

⁴⁰ *Историја Црне Горе* II/1, Титоград, 1970, 151.

⁴¹ Р. Љубинковић, *Хумско епархијско властелинство цркве св. Петра у Бијелом Пољу*, Старинар IX—X, Београд 1958/9, 123.

⁴² *Историја Црне Горе* II/1, 260.

^{42a} К. Јиречек, *Историја Срба* I, 166. У тим иницијалима чак су нађени утицаји Копта (са истока) (П. Мијовић у *Историји Црне Горе* II/1, 268).

ћи. Ове утицаје могли су да преносе појединци (калуђери или путници), али би они могли да потичу и од евентуалних оаза или колонијица домаћег становништва ктаоличке вере.

Приморски или западњачки утицаји у горњем Полимљу нису необична појава. Преднемањићка српска (рашка) држава у црквено-административном погледу потпадала је под Рим.⁴³ Мирослав, брат Немањин, завадио се са папом што није допуштао да се и даље епископи посвећују у местима где су и пре тога биле епископске катедре. Зато је и био екскумунициран од папског легата.⁴⁴ Немања је, опет, био крштен по католичком, а касније, у Расу, по православном обреду, док је за време Вукана (Немањина сина) Барска архиепископија поново протегла своју власт и над Рашком,⁴⁵ а 1217. Стевана (Вуканова брата) венчао је папски легат.⁴⁶ Када је издејствовао самосталност српске цркве, Сава Немањић је оставио слободу и приступадницима католичке цркве.⁴⁷ Дакле, утицаји католичанства и приморја у овом делу старе српске државе били су задуго јаки и природни, и поред тога што су бројни православни манастири подизани по горњем Полимљу још од 9. столећа. Горње Полимље је, сем тога, и после, у време Турака, овамо ће се јављати иницијативе за унију и утицаји западне цркве у живопису манастира. Тако крајем 16. столећа (1597), баш из горњег Полимља, неки монаси обраћали су се папи Клименту VIII за помоћ против Турака. У њиховом писму стоји да, ако их папа у томе помогне, ће они, као противуслугу, прихватити празнике римске цркве.⁴⁸ И касније, повремено, пропаганда за унију биће активна. Поп Страхиња из Будимље, који је у првој половини 17. столећа живописао већи број цркава, био је под „знатним“ утицајем запада.⁴⁹

Када се зна да су се словенске групе у 6. и 7. столећу јављале и у друштву са Аварима, и када су Авари 582. године освојили Сирмијум и наставили пустошења и походе даље ка западу и југозападу, оправдано се поставља штање нема ли и од Аvara било каквих трагова и у горњем Полимљу? Овеће брдо поред Бијелог Поља, под именом Обров, као да је успомена на ову монголску групу, (коју су Словени иначе називали Обрима), што је случај са именима исте основе по Далмацији и Босни.⁵⁰ Ковачевић мисли да и име Шпањи, за

⁴³ В. Марковић, нав. дјело, 40.

⁴⁴ С. Станојевић, *Борба за самосталност католичке цркве у немањићкој држави*, Београд 1912, 68.

⁴⁵ Исто, 95.

⁴⁶ Исто,

⁴⁷ Исто, 97.

⁴⁸ К. Хорват, *Нови хисториски споменици за повјесницу Босне и сусједних земаља*, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву XXI, 58.

⁴⁹ С. Радојчић, *Мајстори старијег српског сликарства*, Београд 1955, 65—66, 68.

⁵⁰ П. Скок, *Топономастика Војводине*, Војводина I, Нови Сад 1939, 108; (J. Ковачевић, *Од доласка Словена*), Историја Црне Горе I, Титоград 1967, 285—289.

старије становништво у Црној Гори и Брдима, долази од аварске речи копанкупам.⁵¹ За Шпање се иначе у традицији тврди да су били ћосави, а познато је да су монголски народи, у односу на нас, знатно ређе браде. Но, ми за сада немамо других и сигурнијих података о присуству Срба и евентуалним њиховим утицајима у овом делу Полимља.

До сада немамо конкретних података о могућем утицају и траговима Саса, који су, како се зна, имали своју колонију у 13. столећу у суседном Брскову. И само име Брсково као да је дато по месту Брајсгау одакле су и били досељени.⁵² Саси су у Брскову иначе били аутономни и крајем 13. столећа имали свога кнеза (Vreiberg).⁵³ Може бити да су Сасикопали руде и у области Гусинја где се и сада сразмерно јасно разазнају некадашња рударска окна, нарочито у месту Рудници, изнад села Вусања, где су, према предању, у време Немањића копане руде.⁵⁴ На ово немачко становништво мотла би да указују лична имена Шлеман и Герман која се помињу у плавским селима 14. столећа.⁵⁵

За крај овог одељка намерно смо оставили међуетничке додире Словена, односно Срба и Албанца у овом подручју, зато што су се Албаници и до данас одржали и што су ови додирни, особито у изворишном делу Лима, делом активни и у наше време. Уосталом, такви процеси свуда су природни у додирним зонама двају етничких елемената.

Име Шекулар, Шуфлај је прибрајао групи речи (географских имена), а ми бисмо рекли и етникона, које потичу од присуства Албанца.⁵⁶ Можда је и име Беране дошло од личног албанског имена Бери или именице бер — овца. Даничић је мислио да су имена са основом бер дошла из влашког.⁵⁷ Треба да је албанског порекла име села Курикуће, које потсећа на истоветно име села Curiucuchi у Албанији, код Даља,⁵⁸ а што би у преводу значило црвено камење. У метохиском селу Буљуби у 14. столећу помиње се и лично име Курикућа.⁵⁹ Имена Ђин и Ђон за домаћине џућа, који се помињу у 14. столећу у селу Добра Река, у жупи Плав, сигурно су албанског порекла, те се и данас у горњем Полимљу може срсети лично име Ђено и презиме Ђиновић.

⁵¹ (Ј. Ковачевић, Од доласка Словена), Историја Црне Горе I, 288, 302.

⁵² G. Стеношник, *Nekoliko паротена о Brskovi и Kragujevačkoj osta- vi*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XIV, Sarajevo 1959, 10.

⁵³ А. Соловјев, Пребегар у Брскову, Југословенски историски часопис 1—4, Београд 1937, 270—275.

⁵⁴ А. Јовићевић, Плавскогусинјска област, Српски етнографски зборник XXI, Београд 1921, 407.

⁵⁵ Дечанске хрисовуље, 41, 44, 116.

⁵⁶ Sufley, Srbi i Arbanasi, Beograd 1925, 76.

⁵⁷ В. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, Београд 1863, код Бер.

⁵⁸ M. Sufley, Povijest sjevernih Arbanasa, 214.

⁵⁹ Дечанске хрисовуље, 38, 112.

У Велици, код Плава, према народном тврђењу, скоро половина становника (родови: Симоновићи, Јокићи, Гојковићи, Кнежевићи, Радуловићи, Микићи, Брковићи, Касумовићи, Лакићевићи и Голубовићи) доводи своје порекло и старину од Албанца Чере, који је, најважно, овамо побегао из Шаље, племена у северној Албанији, да би се оженио, прешао из католичке у православну веру и посребрио.⁶⁰ Зато, за разлику од осталих родова у Велици, које зову „Црногорцима“, све оне који су потекли од Чере, у локалним оквирима називају „Шаљанима“. Код црногорских и албанских племена иначе постоји разграната предања о заједничком пореклу и да су њихови рођачелници били браћа, или да предак једног племена потиче од дочке етничке групе. Тако, за Новокуче предање каже да потичу од Скендербега, а за Клименте да им је предак из Мораче. Или црногорско племе Бјелопавлићи потискеље је од Бијелог Павла а албанско племе Гапи од његовог брата Гаша.

По Шуфлајеву мишљењу некадашњу матицу албанског племена Хоти треба тражити код Плава. То закључује на основу помена месног имени Хотина Гора у жупи Плав још у 14. столећу.⁶¹ Разуме се да је на основу једног и јединог оваквог термина несигурно искљикво озбиљно закључивање, јер је познато да географска имена мањих објеката настају по томе што неки човек погине на томе месту, или по непдањем сопственику одређеног комада земље.

У говору горњег Полимља има албанских речи: угич (име за овна предводника), ира (сурутка), горужда (дрвена кутлача), бардока (овца беле главе — образа), кећ (лоше), крет (мало), паћ (чисто), сунгутлат (нестпособан).⁶² Тога порекла су и речи кодра (брдо), ћафа (коса), чука (врх).

У сваком случају међусобни утицаји и сарадња Албанца и Словена трају још од најранијих времена. Уосталом, у плавско-гусличкој области има и албанских насеља као што су Вусање на самој граници према Албанији и Мартиновићи, недалеко од Плава. У овом крају су и нека лична имена једнака код словенског и албанског живља: Марк(о), Ник(о), Лек(а,о), Бек(а), Ук(Вук), Мараши, као и презиме Зоговић, од алб. речи зог (птица). Разуме се да су и Албаници примали словенске елементе.

Како смо видели етничка мешавина у горњем Полимљу почела су да се врше од прадавних времена. Најпре су се мешали Илири са автоhtonим живљем, затим Римљани са Илирима, а потом Словени са затеченим романанизованим или нероманизованим становништвом. У граничној зони према Албанији тога мешавина и међуугашаја има делимот и данас.

⁶⁰ А. Јовићевић, нав. дјело, 539—540.

⁶¹ M. Sulley, Srbi i Arbanasi, 60.

⁶² I. Ajeti, Prilog proučavanju..., 38.

Преовлађивање словенског односно спрског живота и културе

Полимље је, као подесна област, имало значаја у старој српској држави, а бјелопољска околина можда је имала улогу неког седишта све дотле док није освојен Рас.⁶³ Оно се зато временом и развило у густо насељен крај. То се, уосталом, види и по бројним очуваним црквама, манастирима или њиховим рушевинама, а посебно по онима који спадају међу најстарије и богато живописане наше споменике. У Никольцу (крај Бијелог Поља) било је седиште епископије после њеног пресељавања из Стона. Овдје је можда писан и наш први писани споменик Мирослављево јеванђеље. Једној од епископија, када је Сава Немањић издејствовао самосталност српске цркве, било је седиште у Будимљи.

Горње Полимље налази се између зетских и приморских, с једне и шире узето подринских, поморавских и подунавских области, с друге стране. Зато је јасно и природно што су баш преко њега деллом и ишли путеви који су спајали те суседне му земље и области. Уосталом, природна веза између Рашке и Зете иде изворишним делом Лима, преко Бихора за Рас.⁶⁴ Међутим, јужно приморје (а преко њега и Митеци) имало је везу преко Плавскогусињске котлине и за Пећ, где је у 14. столећу постојала дубровачка колонија, и даље према истоку за Цариград. Када је тај пут постао несигуран, курири из приморја ишли су преко Бродарева и Новог Пазара.⁶⁵ У Дечанској хрисовуљи (1330), на граници села Рибара у жупи Плав, помиње се „велика цеста“.⁶⁶ Такође на међи тога села помиње се место Вардиште,⁶⁷ док се и сада код села Десни Метех, код Плава, одржао месни назив Пазариште.⁶⁸ Путеви који су од приморја долазили до Брскова или Пљевља такође су имали своје краке до горњег Полимља. Брсково, код Колашина, било је не само познато рударско место већ и једна од значајних караванских станица.⁶⁹ Ту је био и главни трг за продају соли.⁷⁰ У Никольцу је такође била караванска станица.⁷¹ Као крајња станица једног од дубровачких каравана помиње се Принча,⁷² која се налази јутирилике на средини пута од Будимље за Никољац.

⁶³ В. Марковић, нав. дјело, 45.

⁶⁴ K. Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, Prag, 1879, 70.

⁶⁵ Isto, 71.

⁶⁶ Дечанске хрисовуље, 57, 113.

⁶⁷ Исто, 113.

⁶⁸ А. Јвићевић, нав. дјело, 408.

⁶⁹ Ј. Ковачевић, Трг Брсково, Глас Српске академије наука, књ. 30, Београд, 1891, 12, 15.

⁷⁰ Ч. Мијатовић, Студије за историју, Гласник Српског ученог друштва, књ. 38, Београд, 1873, 82.

⁷¹ В. Петковић, Натписи и записи у нашим старим црквама, Старијар VI, Београд 1931, 87.

⁷² М. Динић, Дубровачка средњевековна караванска трговина, Југословенски историски часопис III, Београд—Загреб—Љубљана, 1937, 124.

Када су се, дакле, напла овде у већем броју словенска племена (одређеније српска), сигурно су почели настајати сасвим нови процеси, нова збивања и стварати се нове категорије: феудални односи, образовање српског народа, примање хришћанства. А све је то потекло у једном сразмерно кратком времену.⁷³

Затечене, неповезане, а заткад свакако и међусобно завађене групе и племена, више или мање већ романизоване, сада, са заустављеним процесом романизације, у новим условима, захватиће нови токови и процеси славизирања. Ти нови процеси сигурно нису били без потреса и противуречности. Тако се у Горњем Полимљу чувају предања о неком старом становништву које је одселено због тога што је лети пао велики снег,⁷⁴ или што се у међусобним обрачунима излагало масовним когибијама. Оваква предања, особито о погибијама и убијању тог ранијег становништва, у основи подсећају на процесе етничке и културне симбиозе старијег и словенског слоја.⁷⁵

И, као што је то случај са романизацијом, славизација аутоног живља, текла је споро. То би се посредно могло закључити и по томе што је, у време осамостаљивања српске православне цркве, једној од епископија било јувамо седиште. То другим речима значи да је у јувом подручју била потреба за њом, њеним присуством и деловањем, као што се наметала потреба и за бројним манастирима и црквама.

На рани средњевековни словенски период и добијање одређене преваге Словена над затеченим живљем као да подсећају и нека њова географска имена, пре свега Блато за Плавско Језеро.⁷⁶ Блато је иначе стари словенски термин. Затим имена мањих планина Турјак и Турија, која су свакако настала од основе тур, старије, по Тројановићу словенске речи за једну врсту повечета.⁷⁷ Тако је и са именом Гвозд (некадашње словенско име за планину уопште и шумски предео), које се одржало не у ранијем значењу већ као топоним у Бихору. Исти је случај и са именом Бистрица. То је старији словенски назив за брзу планинску реку.⁷⁸ У Бихору, око истоимене реке, постоји и један мањи предео под тим именом. Тога порекло је и топоним Забел, у некадашњем значењу забран (од забелити, затесати

⁷³ у односу на формирање неких других народа ови процеси код Срба текли су релативно брзо.

⁷⁴ А. Јовићевић, нав. дјело, 410.

⁷⁵ V. Palavestra, *Narodna predanja o starom stanovništvu u dinarskim krajevima*, Glasnik Zemaljskog музеја у Сарајеву XX–XXI, Sarajevo 1968, 53.

⁷⁶ Под термином Блато ово се језеро помиње у 14. столећу (Дечанске хрисовуље, 56, 115). Будимир помишића да би то могла бити илирска реч (Albanološka istraživanja, 2, Priština 1965, 7).

⁷⁷ С. Тројановић, *Тур и зубар*, Гласник Српског географског друштва, књ. 12, Београд 1926, 109.

⁷⁸ М. Варјактаровић, *О етничкој структури Балканског полуострва*, Црнићићев зборник, Београд 1968, 232.

дрво).⁷⁹ Старија реч лес за шуму очувана је у називу лијес за дрвени алат (виле и грабуље). Чује се и реч подљесина за траву која расте испод дрвећа.

На већ срећен и организован период средњевековне спрске државе сигурно је да подсећају имена села: Рибари, Штитари, Гричари и Коњуси. И сама по себи ова имена говоре о негдашњим активностима њихових становника то јест о ондашњој подели рада. И име села Бастае, недалеко од Иванграда, вероватно подсећа на некадашње обавезе његових становника као и на врсту саобраћаја. Термин значи носач, онај који носи. И сточари су се делили на овчаре, говедаре, коњаре, свињаре. Додуше стари термин грне и грнац нестао је. Замењен је изразом лонац. Манастир Хиландар⁸⁰ уживао је приходе од трга који се налазио у селу Крушеву код Плава. У време краља Милутина епископ будимљански добио је право да сабира бир у Пиви и Гацку као накнаду за своја села која су дата Бањској.⁸¹ Називи села Метех и Прњавор, поред Плава, још више подсећају на средњевековне друштвено-економске односе и на манастирски феуд. На такве односе сећа и термин Бискуповине. Дечанске хрисовуље изричито набрајају неколико села из жупе Плав, која су била завештана Дечанима. Поред осталих, међу њима се помињу Рибари и Велика. Занимљиво је како су ти ранофеудални односи, као по некој инерцији одржавани и касније у време Турака. Наime, Величани су до краја прошлог столећа имали обавезу да жосе ливаде које су припадале манастиру Дечанима,⁸² док су Новићани (село крај Велике) до недавна односили Дечанима прилоге у сиру, вуни и стоци.⁸³

У овдашњим селима у 14. столећу помињу се сокалници (у Велици 1, Комарану 2, Гричарима 3, Врмоши 1, Доброј Речи 3) и мајуши (у Велици 8, Комарану 18).⁸⁴ Сокалници, чије се обавезе помињу као и код занатлија,⁸⁵ изгледа нису били нека јасно једвојена категорија сеоског становништва. Било их је и на световним и на црквеним имањима. Они са црквених поседа имали су извесне олакшице у радовима.⁸⁶ Мајути, према Даничићу, вјероватно су били људи

⁷⁹ Занимљиво је да старији термин гладе (за сточарске колибе) у горњем Полимљу није очуван мада се помиње у 14. столећу (Деч. хрисовуље, 117), док се у суседним Кучима одржава (Срп. етн. зборник 48, 20, 21, 25, 26). Скок мисли да би ова реч требало да је предсловенска, као што је келтско и клета (клијет). (P. Skok, *Etimološki tječnici hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, kod glada).

⁸⁰ (С. Ћирковић), Историја Црне Горе II/1, 51.

⁸¹ Исто, 50.

⁸² А. Јовићевић, нав. дјело, 390.

⁸³ Исто, 391.

⁸⁴ Дечанске хрисовуље, 60, 61. Један од оне тројица из Дobre Реке звао се Ђулић. Данас на територији негдашње Дobre Реке, поред Коњуха, налази се и село Ђулићи. Име овога насеља очигледно је дошло по том старом личном имену.

⁸⁵ Исто, 61, 133.

⁸⁶ М. Димић, *Сокалници*, Прилози за књижевност, језик, историју и Фолклор, књ. 28, св. 3—4, Београд 1962, 156.

који су давали манастиру хлеб.⁸⁷ Ми нисмо сигури у то, јер се они помињу и далеко од манастира, чакад у великом броју.

У једној повељи се каже за Улотину у Плаву „како су пронијари држали“.⁸⁸ И овај део српске средњовековне државе имао је пронијаре (посебна категорија поседника), који су доживотно добијене поседе временом и сасвим присвојили као наследна добра.⁸⁹

Дакле, од већег броја племенских заједница, које су се настаниле око Лима, Таре, Дрине и Ибра, почеће од 7. столећа да се конституише и настаје српски народ и српска држава.⁹⁰ Разуме се да ће се од тада све више и све чешће истичати српско име. Када је име Срби избило у први план, и када је нова организација (држава) почела све више да потискује локална имена и да се шире на рачун локалних (племенских) заједница, тада је настало период успона Срба као нове групације. У овоме процесу потпомагала је, разуме се, са своје стране и нова вера.⁹¹ Крај 8. и почетак 9. столећа је време даљег спајања и окупљања сродних група,⁹² не само сродних словенских већ и асимилованих несловенских.

У првим столећима српске државе настањено становништво (тежаци) називано је земальски људи, или људи земљани,⁹³ или србе (срблин),⁹⁴ док су сточари називани власима и Арбанасима.⁹⁵ У раном средњем веку и држава српска називала се истим именом: Србе (српска земља, Србија),⁹⁶ а од 12. столећа и Рашком.⁹⁷

Из овог времена потиче и термин Србљак који ће се у новије време у горњем Полимљу све чешће употребљавати. Стари облик имена и за народ и за земљу био је Сръбль.⁹⁸ Код Лужичких Срба и сада се у једнини каже Серб а у множини Сербјо.⁹⁹ Али, од краја 16. столећа, када је у нашем језику дошло до јотовања, тј. стапања ј са претходним гласом у глас љ, од старог облика Сръбль настало је об-

⁸⁷ Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина*, код мађуци.

⁸⁸ М. Динић, *Власти за време деспотовине*, Зборник филозофског факултета X/1, Београд 1968, 240.

⁸⁹ Г. Острогорски, *Пронија*, Посебна издања Срп. акад. наука 176, Београд, 1951, 135, 169.

⁹⁰ С. Станојевић, *Историја српског народа*, Београд 1926, 38—43.

⁹¹ С. Новаковић, *Неколико тежа питања српске историје*, Годишњица Николе Чупића, књ. 31, Београд 1912, 5.

⁹² С. Новаковић, нав. дјело, 4—5.

⁹³ К. Јиречек, *Историја Срба III*, 115; С. Новаковић, *Село*, Београд 1943; 204; F. Miklosich, *Monumenta serbica*, Vienae 1858, 119.

⁹⁴ В. Ђоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933, 24.

⁹⁵ Ј. Радонић, *Прошлост старе Србије*, Српски књижевни гласник 29, Београд 1912, 768—769.

⁹⁶ Ј. Радонић, нав. дјело, 766; К. Јиречек, *Историја Срба III*, 1; П. Скок, *Константинова Србија у Грчкој*, Глас СКА 176, Београд 1938, 270.

⁹⁷ К. Јиречек, *Историја Срба III*, 3.

⁹⁸ С. Новаковић, *Неколико тежа питања*, 5; К. Јиречек, *Историја Срба*, I, 86.

⁹⁹ П. Скок, *Филологичке комбинације цара Константина*, Српскохрватска просвета, Загреб 1927, књ. I, 64; Ottiwi, *Slovník naúčny*, Praze 1905, књ. V, 926.

лик Србље и Србљин. Од оваквог облика није било тешко да се добије и Србљак. То се постигло једноставним додатком наставка аж. Код нас је тај наставак послужио и за добијање географских имена (Волујак, Козјак, Жабљак) која означавају место нечије радње или боравка (мравињак, пчелињак, рибињак), и етничких имена која обележавају људске групе.

Како видимо, од речи Србје и Срблја, у којима основа увек има значење ближег одређивања, детерминатива, ишло се јошим редом: Срб, Србје, Србли, Србљак. За такав пут развоја овога имена имамо и аналогија. Тако од село ишло се преко сеља или сеља па тек преко њихове основе на сељ(ак), а од Босна преко Бошња и Бошњо на Бошњак.¹⁰⁰ За ширење умекашаног сугласника мора се потражити посредни ступањ у речима које имају такав сугласник. И, када се почело осећати да ове речи произлазе једна од друге, онда су и друге речи са тим сугласником (л или н) у основи, у изведеним речима, добијале љ или њ.¹⁰¹

Дакле, од ранијег Србје, преко Србље (Србљи), у време јотовања, настао је и облик Србљак.

Период турске окупације

Горње Полимље (изричito се помиње Бихор) Турци су заузели 1455. истовремено са Призреном у Метохији и Медуном у Кучима.¹⁰² Од тада ће и овамо, као и у другим нашим крајевима, настајати бројне и разнолике промене, што се да наслутити и по често вршењим изменама у административном и територијалном погледу. Тако, Будимља се помиње 1477. у саставу херцеговачког сандака, у кадилуку са средиштем у Пријепољу. Нешто касније она ће бити пријучена призренском сандаку, да би у 17. столећу и сама постала седиште кадилука.¹⁰³ Крајем 17. столећа (1685) за Будимљу и Пријепоље помиње се један кадија што значи да је горње Полимље, или његов већи део, опет припало херцеговачком сандаку.¹⁰⁴ Тада је вероватно седиште кадије било у Пријепољу, а не у Будимљи. То се види и по томе што се крајем тога столећа Плав помиње у сандаку Дукаћин, док су му суседни били кадилуци у Бихору и Пећи.¹⁰⁵

Накија Бихор помиње се од краја 15. столећа (1487).¹⁰⁶ Да је Бихор у то време био значајно утврђење судимо зато што се у једном запису из 1560. значајно место Николь-пазар одређује према

¹⁰⁰ А. Белић, Из живота речи, Наш језик VI, Београд 1939, 186.

¹⁰¹ А. Белић, нав. дјело, 186.

¹⁰² К. Јиречек, Историја Срба II, 164, 189.

¹⁰³ Н. Шабановић, Bosanski pašaluk, Sarajevo 1959, 165.

¹⁰⁴ Г. Елезовић, Турски споменици I, Београд 1940, 867.

¹⁰⁵ Х. Шабановић, нав. дјело, 342; Н. Шабановић, Popis kadiluka u evropskoj Turškoj od Mostarca Abdulaha Hurremovića, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, knj. 54, Sarajevo 1942, 341.

¹⁰⁶ М. Лутовац, Бихор и Корита, 15.

граду Бихор.¹⁰⁷ И крајем 17. столећа Бихор (са Комораном), који је припадао призренском санџаку, ће бити седиште кадилука.¹⁰⁸

На ранији период турске власти (15—16. столећа) подсећа и име Бихорског села Лагатори. У Турској је, наиме, најмања војна јединица била „копље“. Сачињавао ју је један војник (слободни сељак са војном обавезом) и најмање два помоћника (јамака). Носиоци коња имали су десетаре, а изнад десетара лагаторе. Лагатори су имали два или три пута више јамака него обични војнуци.¹⁰⁹ Андреев и Ангелов мисле да су лагатори били старешине коњаника.¹¹⁰ У сваком случају лагатори су били ниже војничке старешине, а по њихову седишту несумњиво је названо ово место у Бихору.

Да у први мах по доласку Турaka није било већих етничких промена у горњем Полимљу, и поред несумњивих потреса, јасно се запажа и по првим пописима становништва у овим крајевима. Тако према попису из прве половине 16. столећа, који је анализирао и објавио Л. Баркан, исламизација још није била не само захватила, већ ни начела горње Полимље. Бихорско становништво је пописано као православно, као и Црна Гора. Муслимани су забележени само у суседним варошима: Пријепољу и Пећи.¹¹¹ Додуше, 1485. помињу се 4 турске куће у Будимљу.¹¹²

Јован Томић је наговестио да у млетачким споменицима има помена племена око Плава у 16. столећу, исто као и у Кучима, Бјелопавлићима и Дукађину.¹¹³ Ако је било тако, а немамо разлога да сумњамо, значило би да се и овдашње становништво почело груписати у племена и тако се прилагођавати новим условима живота под түјином. Тај процес, поред опште културне заосталости, свакако је убрзalo и присуство Турaka.¹¹⁴

С краја 16. столећа (1583), по једном попису из цариградског архива, из којег је Лутовац објавио један део података,¹¹⁵ такође се види да исламизација ни тада није била начела Бихор. Оп тридесетак села у којима се помињу домаћини, само је у селу Годијеву поменут један муслиман (Мустафа Бихор), који је пре тога вероватно био војник (мустахфиз из градске посаде у граду Бихору). Иначе

¹⁰⁷ Љ. Стојановић, Стари српски записи и написи, I, Београд 1902, бр. 618.

¹⁰⁸ Х. Шабановић, Попис кадилука, 341.

¹⁰⁹ Д. Бојанић-Лукач, Крајина у време турске владавине, Гласник Етнографског музеја у Београду 31—32, Београд 1969, 69.

¹¹⁰ М. Андреев — Д. Ангелов, Историја на бугарската држава и право, Софија, 1959, 148.

¹¹¹ А. Урошевић, Становништво Балканског полуострва у 16. веку (приказ Барканове студије објављене у Цариграду 1953), Гласник Етнографског института САНУ, 4, Београд 1962, 134 и даље, као и карта у прилогу.

¹¹² М. Лутовац, Развитак Индустрисе..., Глас Српске академије наука и уметности CCLXV, Београд 1966, 13.

¹¹³ Ј. Томић, Састанак и договор српских главара у Кучима 1614, Београд 1901, 22.

¹¹⁴ М. С. Филиповић, Јован Цвијић и српска етнографија, Цвијићев зборник, Београд 1968, 35.

¹¹⁵ М. Лутовац, Бихор и Корита, 29—30.

сви домаћини су уписаны са чистим српским именима (Бранко, Вожин, Ђуро, Вук, Никола, Драгоје, Џевад, Иван, Лука). Додуше, у том попису јављају се и имена Радул, Богојан и Барило, која подсећају на ранији романски слој становништва, дотада сигурно већ пословљен.

Да је крајем тога столећа било зулума од стране Турака могло би се судити по једном савременом документу. Но, можда је то био само страх и лоше предсећање оних од којих тај запис потиче. Наime, године 1597, неки монаси из горњег Полимља молили су папу Клименту VIII за помоћ у борби против Турака.¹¹⁶ У том писму први пут се помиње и назив Хас за негдашњу будимљанску жупу, односно данашњу Иванградску котлину. Већ и сам помен овога термина указује на то да је овај крај био царско, или од цара неком другом дато добро на уживање. Но, ипак изгледа да је тих деценија било сношљивије стање за рају, јер је 1606. године, у селу Подврху, код Бијелог Поља, направљена црква Св. Николе богато живописана од познатог Страхиње из Будимље,¹¹⁷ који је у то време правио живописе по Босни,¹¹⁸ у Паштровићима,¹¹⁹ затим у цркви Св. Арх. Михаила на Тари. Страхиња је био доста рутиниран мајстор и у његовом се раду осећао „знатан“ утицај западних схватања.¹²⁰

Почетком 17. столећа у *Опису Скадарског санџака*, Маријана Болиће, помиње се и неколико села горњег Полимља, прецизније данашњег плавског и андријевичког краја, која су онда припадала томе санџаку. Болића истиче да је плавски крај напредан и насељен и да се из њега у правцу Котора каткада улуте каравани јод по 200 робом натоварених коња. Говори, сем тога, да су тих година на плавски крај често настали Клименти (северноалбанско католичко племе). Зато су подгорички Турци 1612. наредили да се тамо подигне утврђење. Ево Болићиног пописа за Плав: Село Трапане, старешина Драгоје Лаков, 72 куће, 187 војника; Слатка, Периша Вујанов, 37 кућа, 78 војника; Трешњици, Андрија Бојов, 29 кућа, 52 војника; Златијека, Вучета Рајчев, 63 куће, 130 војника; Божићи, Вукашин Рајчев, 80 кућа, 200 војника; Цецуни, Дмитар Јовов, 42 куће, 100 војника; Булићи, Лако Милов, 33 куће, 67 војника; Корласи, Вуксан Лалекић, 30 кућа, 70 војника; Паносијеница, Томаш Братићев, 70 кућа, 150 војника; Сеоце Оташ Николин, 40 кућа, 190 војника; Луге, Бојо Милов, 60 кућа, 130 војника; Ржаница, Нико Милов, 67 кућа, 148 војника; Мала Улотина, Пере Иванчев, 53 куће, 112 војника; Велика Улотина, Пецин Бајо, 90 кућа, 210 војника; Јовојно, Бојо Васин, 29 кућа, 60 војника; Коморани, Вуксан Ников, 37 кућа, 73 војника; Јоаниковић, Радо Вуков, 45 кућа, 100 војника; Рибаши, Вулатро Јуванов,

¹¹⁶ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XXI, 58.

¹¹⁷ А. Сковран, Црква св. Николе у Подврху код Бијелог Поља, Старијар IX—X, Београд 1959, 335, 359.

¹¹⁸ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu IV, Sarajevo 1892, 69, 299, 301.

¹¹⁹ Старијар, Београд 1895, 90—94.

¹²⁰ С. Радојчић, Мајстори стварања српског сликарства, Београд 1955, 65—66, 68.

90 кућа, 220 војника; Крушево, Дабишићев Брацов, 50 кућа, 110 војника; Град, Вук Хонесин, 60 кућа, 140 војника; Трепча, Лале Ников, 70 кућа, 157 војника; Досуђе, Лале Бојов, 80 кућа, 190 војника; Гусиње, Бело Јуванов, 100 кућа, 237 војника — свега 23 села са 1360 домова и 3016 војника.¹²¹ Судећи по именима сеоских старешина плавски крај је очигледно био настањен српским живљем. Села која је он поменуо и данас постоје, али Трапане, Зларијека, Кормаси, Паносићница и Јоанковићи не више под тим именима. Јовојно је вероватно данашње Војно Село. Ондашње село Трепча, које је насељило ново, албанско становништво, добило је и ново име, Мартиновићи.¹²² Но, рекло би се да је овај Которанин увећавао и број кућа у појединим насељима и број ратника у њима жељећи, вальда, да им хришћанске силе пре притечну у помоћ против Турака. Уколико бисмо ове податке узели као тачне онда би могли закључити да су онда овде биле бројније породичне задруге. На основу података из Дечанских хрисовуља то исто се може тврдити и за средњи век. Наиме, тамо се доста често помињу домаћинства у којима су живеле по три генерације одраслих мушкараца. Тако, например, у селу Грнчареву помиње се домаћинство „трошан и син му радун и богут и брајан и дед им добром“ или „негослав и брат му болое и богое с децом и дед им шлеман“ (Деч. хрис. с. 116), или, у селу Рибари, поред других, „рајко и син му богое и тешан и лазор и брат му хвалое и дед им гурдеша“. (Деч. хрис. 120).

Половином 17. столећа (1649), када су били у рату са Млецима, према којима је овдашње становништво показивало одређене симпатије, Турци су вршили ошtre и сурове прогоне хришћана. Због тога је становништво бежало са својих огњишта.¹²³ По једном запису, за православне су тада била „оскудна и нужна времена“.¹²⁴ Тада су и на цркве ударани до тада непознати намети.¹²⁵ Због свега тога су се представници српског свештенства, по одобрењу пећког патријарха Пајсија и цетињског владике Мардарија, састали у Будимљу да већају о „приступању папи“, заправо унији, и тражењу од њега помоћи против Турака. На том састанку био је одређен Пајсије, епископ „Будимље и Арбаније“, да иде у Рим на преговоре. Али, Турци су открили тај састанак, ухватили Пајсију, и жива га одрали.¹²⁶

Почетком 18. столећа (1703), у једном попису становништва Албаније, помињу се поред Плава два села настањена Климентима. То су Новшићи и Мартиновићи.¹²⁷ Сто година пре тога Болица је говорио

¹²¹ M. Bolica, *Opis sandžaka skadarskoga, Starine XII*, Zagreb 1880, 166—193.

¹²² M. Ђарјактаровић, *Где се налазило село Трепча у средњевековној жупи Плав*, Гласник Српског географског друштва 51, Београд 1971, 89—90.

¹²³ Љ. Стојановић, нав. дјело, бр. 1436.

¹²⁴ Исто, бр. 1478.

¹²⁵ Исто, бр. 1467.

¹²⁶ Ј. Томић, *О Арнаутима у старој Србији и Санџаку*, Београд 1913, 33—34; Ј. Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI—XIX века*, Београд, 1950, 318.

¹²⁷ Споменик Српске академије наука 42, Београд 1905, 64, 74.

само о притиску Климената на ово подручје. Јовићевић мисли да су Клименти овамо нашли на јак отпор домаћег становништва и чак били одбачени и потиснути од плавско-гусинске котлине, па су се почели настањивати у суседној Ругови.¹²⁸

Године 1737, бежећи од Турака, српски патријарх Арсеније IV Шакабенда отишао је из Пећи, преко горњег Полимља, то јест преко Шекулара и Хаса, за Нови Пазар. Патријархов синђел Партенеје Павловић, потоњи епископ, записао је да је он тада у Шекулару остао два дана.¹²⁹ Из Хаса се за Нови Пазар морало ићи преко Бихора. То значи да Бихор још није био исламизиран, јер патријарх не би смео да се креће кроз села насељена нехришћанима. Иначе прву ноћ на путу од Пећи, он је коначио у Ругови „код становна арбанашка“,¹³⁰ јер су ту Албанци у оно време били католици.

После рата Аустрије и њених присталица са Турцима, који је за Аустрију и њене савезнике било безуспешан, Махмуд-паша је похарао и поробио горње Полимље и из њега много становништва отерао у ропство или претерао у Метохију.¹³¹ Али, сигурно је да није расељено и поробљено исламизирano становништво, уколико га је овамо било, већ хришћанско које је и пристајало уз Аустрију. Те године, 1737, када су се брђански војници враћали из Новог Пазара „успут“ су опљачкали Хас.¹³² Од тих година (1738) манастир Шудиковова, у коме је дотада постојала и преписивачка школа, више не постоји, јер су га Турци спалили, јер су били кивни на халуђере и месно хришћанско становништво. Пре тога, код Јеромоноха Ђерасима у Шудикови учио је свештеник Дамјан, родом из Никшића, који је 1729. служио у Баточини код Ваљева, за кога се каже да може добро да чита али не и да „поје“ и пише. Тако се 1737. каже и за крагујевачког проту Вула, родом „из села Власоевића“, који је такође учио код Ђерасима у Шудикови, али који није умео да „поји и пише“, а читати је „полако“ знао.¹³³ Из ова два податка, којима се карактеришу ученици шудиковске школе, може се закључивати о њеном смjeru и вредности. Иначе, таква судбина шудиковског манастира, који никада потом није обновљен, у основи је истоветна и са судбином хришћана горњега Полимља у то време. Да је свет тада расељен, а крај скоро опустео, потврђују предања после тога настањиваног становништва у овом крају. Наиме, скоро редовно се у предању говори да је та и та породица прва засновала ово или оно насеље пре „двеста и више“ година.

Крајем 18. столећа (према испитивањима Лутовца) у Бихор је дошао Мехмед Ђор паша из Осијека. Он је овде добио посед у зам-

¹²⁸ А. Јовићевић, нав. дјело, 423—424.

¹²⁹ Ј. Стојановић, *Стари српски записи и написи II*, Београд 1903, бр. 2720.

¹³⁰ Исто, бр. 2720.

¹³¹ Исто, бр. 2725.

¹³² М. Костић, *Устанак Срба и Арбанаса у старој Србији*, Гласник Скопског научног друштва VII—VIII, Скопље 1930, 225.

¹³³ Споменик Српске академије наука, књ. 42, Београд 1905, 190, 192.

јену за дотадашњи у Славонији који је морао да напусти када су се Турци отуда повукли.¹³⁴ Народно предање тврди да је тај Ђор паша предак данашњих Боровића у Бихору. Према народном казивању и Бандери, муслиманске породице у Плаву и Оцини у Гусину, потомци су од „из Анадолије“ досељених Турака.¹³⁵

Наводимо и занимљиво предање о пореклу малог муслимanskог рода Франци у селу Расову код Бијелог Поља. Они казују да воде порекло од неког Француза, подофицира, који је наводно, пре „двеста година, после неке борбе хришћана и Турака, остао на турској територији и „потурчио се“. Казују да је тај Француз најпре живео у Штавици па је касније, замењујући земљу са неким Диздаревићем из Рожаја, прешао у Расово. Отуда овом роду и надимак, односно презиме Франци. Осим у Расову њих има и петнаестак кућа у бихорском селу Реснику.¹³⁶

Године 1770. помиње се буна становништва у суседним Рожајама.¹³⁷ Шест година касније Турци су бератом поставили неког Герасима за митрополита Новог Пазара, Сјенице, Бијелог Поља и суседних места.¹³⁸ Јасно је да је у Рожајама против Турака устајало саво хришћанско становништво и да нехришћански живаљ није имао митрополита.

Као одјек устанка у Србији, године 1806. одметнули су се од турске власти „Васојевићи и Хашани“ да би похарали и опалили Бихор. Тада су до Васојевића у Полимљу долазили и „Шијаци“,¹³⁹ то јест устаничка војска из Србије. Три године касније и Кађорђе је допирао до Суводола на Пештеру, а по некима и до Хаса,¹⁴⁰ када је неколико својих застава дао ратницима из горњег Полимља. Из чињенице да су Васојевићи и Хашани опалили и похарали Бихор могло би се закључити да је Бихор у то време била захватила исла-мизација и да су православни суседи једва дочекали прилику да се потурчењацима свете и учине им зулум. Истина је да је за спајање србијанске (Кађорђеве) и црногорске (владика Петар I) војске Бихор био географски предодређен, а да ли се радило о освети исла-мизираном становништву или пљачки као облику долунске привреде тешко је рећи. Јер пловином прошлога столећа (1848) у новинама Читалишта београдског писало је да Пештер и Бихор живе по пле-менском реду и да тамо има домаћа у којима од два брата један ве-рује у Христа а други у Мухамеда, да синови клањају а отац се кр-сти, да од два брата који живе у истој кући један има за жену „бу-

¹³⁴ М. Лутовац, *Бихор и Корита*, 16, 31.

¹³⁵ А. Јовићевић, нав. дјело, 491.

¹³⁶ М. Лутовац, *Бихор и Корита*, 119.

¹³⁷ К. Костић, *Наши нови градови на југу*, Београд 1922, 77.

¹³⁸ И. Јастребов, *Подаци за историју српске цркве*, Београд 1879, 223

—224.

¹³⁹ Ј. Стојановић, нав. дјело, III, бр. 5913.

¹⁴⁰ Д. Страњаковић, *Политичке и културно-просветне прилике у Цр-кој Гори до 1834*, Цетињска школа 1834—1934, Цетиње 1934, 215.

"гу" а други „христијанку".¹⁴¹ Бихорци су у прошлом столећу, како се види, били захваћени исламизацијом. Тада је и другде у горњем Полимљу, особито у варошицама, ислам узимао маха. Отуда, баш у то време, традицији добро познати игуман Ђурђевих Стубова Мојсије Зечевић на веома лукав и за религиозне људе сугестиван начин врши преобраћање „истурчених“ Васојевића у хришћанство. Наиме, помоћу исламизiranог рођака Зула Фатића, који тобоже умире, па из мртвих „оживи“ и говори љупљенима да је на оном свету страшно за оне који су прешли из православне у исламску веру. Тада је Зечевић „покрстio“ на Лиму знатан број ту затечених људи.¹⁴²

Последњих година прошлога столећа досељене су у Беране две породице Димића, од Цинцара из Призрене, чије потомке и сада називају Гогама, јер у Призрену су тако звали Цинцаре.¹⁴³ Ови берански Цинцари већ су сасвим посрబљени.

У прошлом столећу у варошицама горњег Полимља, (Гусинье, Плав, Беране, Бијело Поље) настало се и нешто циганских ковачких породица, са којима се домаће становништво ни до данас не орођава. Исламске су религије.

Када се има на уму овако бурна историјска прошлост, јасно је шта је и овамо, у горњем Полимљу, кад мање кад више, ислам хватао корена и што је становништво, особито варошких насеља, било почело да добија одређена обележја освајача и то не само у религији и обичајима, већ и у одевању, становиšту, исхрани и другим видовима живота и понашања. После жоначног протеривања Турака (1912) та обележја стала су да се ублажавају или нестају. Такво стање омогућено је знатнијим исељавањем исламизiranог живља из овог подручја, с једне и бројним усељавањем из околних села и Црногорских Брда новог становништва у варошка насеља с друге стране. Због тога су почели све више да преовлађују, особито преко школа, нови утицаји у култури. Нарочито се то осећа после другог светског рата када се доста света спушта из села у правцу градова и индустријских објеката, где су изникле и посве нове групације насеља¹⁴⁴ и где се људи веома брзо ослобађају терета заосталости и прошлости.

Ако би се имали на уму само подаци о дуготрајним и бројним страдањима и одсељавањима становништва из горњег Полимља у последњих неколико столећа, онда би се наметало питање има ли данас уопште насеља и становника у том подручју? Али, када се зна да је код овог планинског света прираштај свакда био знатан, да су се понекад и људи, који су побегли или се одселили, враћали у стари за-

¹⁴¹ Новине читалишта београдског бр. 12 од 12. III 1848 (цитирано по Ј. Томићу, *О Арнаутима у старој Србији и Санџаку*, 90—91).

¹⁴² М. Лутовац, *Мојсије Зечевић Његошев сарадник*, Гласник Етнографског музеја на Цетињу III, Цетиње 1963, 104.

¹⁴³ П. Костић, *Цинцарска насеобина у Призрену*, Браство XIX, Београд 1925, 294.

¹⁴⁴ М. Лутовац, *Развитак индустрије и њен утицај на привреду, насеља и демографске прилике у Иванграду и његовој околини*, Глас Српске академије наука 265, Београд 1966, 14—20.

вичај,¹⁴⁵ и изнад свега када знамо да су овамо у последња два-три столећа била бројна досељавања из Црне Горе и Црногорских Брда, као законити и природни процес спуштања планинца у плодније и жупније крајеве, онда такво питање разуме се отпада. Шта више, бројна усељавања у горње Полимље, особито из суседних делова Црногорских Брда, посебно од племена Васојевића, дају нам пуно право да тврдимо да су тиме и тако Црногорска Брда размакнула и проширила своје границе и на горњи слив Лима. И то проширивање није се огледало само у прирасту досељеног становништва, већ и преносењем етничких одлика и менталитета људи племенскога друштва. О томе ће бити говора у другом делу овога рада. На крају пак овог дела да, као одређену илустрацију данашњега стања становништва у горњем Полимљу, донесемо податке најновијег статистичког пописа из 1971. године:

Општина Плав 19000 становника (48% Муслимана, 19% Албанаца).

Општина Иванград 49300 становника (25% Муслимана).

Општина Бијело Поље, 52600 становника (35% Муслимана).

Становништво које се није исказало као Муслимани и Албаници изјаснило се као Црногорци и делом Срби.¹⁴⁶

Како се из ових бројева види од око 120.000 становника горњег Полимља, има свега око 4000 Албанаца. Цигани, којих има две-три стотине, не јављају се у попису. Вероватно су се исказали као Муслимани. Остало становништво је југословенског порекла.

II

Међусобни односи старијег и новодосељеног становништва у горњем Полимљу

Већ је речено да су досељени Брђани у горњем Полимљу бројно преовладали и, шта више, свамо донели и менталитет племена и племенски начин мишљења. Овакве прилике саме по себи намећу питање старијег слоја становништва и његовог односа према новодошлиом.

Пре него пређемо на те међуодносе покушаћемо да расчистимо питање старијег становништва у горњем Полимљу. Нажалост, немамо нитиовољно ишти сигурних података да ли га је било и у којем броју, јер подаци и докази су непосредни и посредни. Непосредни докази су постојање још у 14. столећу лвеју породица, или прецизније презимена, које се континуирано одржавају до нашег времена. Пос-

¹⁴⁵ Занимљиво је да су, по једном предању, и Васојевићи настали од потомака средњевековних Срба који су из старе Будимљанске жупе побегли у Херцеговину да би се касније, преко Црне Горе, вратили у негдашњи завичај (Лалевић и Протић. *Васојевићи у турској граници*, Српски етнографски зборник V, Београд 1903. 700).

¹⁴⁶ Недељне информативне новине од 28. V 1972, Београд, 59.

редни су очуваност имена понекад и сасвим сличних географских објеката. Помињаћемо и народну традицију.

У неким селима око Плава (Рудо Поље, Велика, Горња Ржаница, Машница и Лијеви Метех) има двадесетак домаова Живаљевића, који славе Петковдан. У локалним приликама одавно је познато да се мало размножавају. Колико се зна мало су се и одсељавали. Пре мањиховом властитом предању, преци су им досељени из Пипера. Њихови суседи тврде да су Живаљевићи староседеоци и да њихови преци немају везе са Пиперима. Овакво двојно казивање о њиховом пореклу расветљава један писани извор из 14. столећа. Наиме, у Дечанским хрисовуљама у селу Граду, у жупи Плав, поред других породица, односно старешина домаћинства, помиње се и Храноје Живаљевић.¹⁴⁷ То значи да су данашњи Живаљевићи код Плава несумњиво староседелачко средњевековно становништво. У овом случају занимљиве су појединости: подударање историјског податка старог шест и по столећа и народног предања о пореклу ових људи, као и околност да се код њих рађа сразмерно мало мушке деце и да се, ето, једва одржавају. И за Јануше, такође из околине Плава, којих исто тако има мало, суседи казују да су староседеоци. Они, пак, сами везују своје порекло, као и Живаљевићи, за Пипера. За Јануше постоји и легенда да их је мало јер је неки од њихових далеких предак направио св. Сави неку неприлику, па га овај проклeo: „Нит' се породио, нит' се изродио“.¹⁴⁸

Други пример је род Раденовића, од којег има педесетак домаова у селима око Плава (Рудо Поље, Лијеви Метех, Прњавор, Бурићка Ријека, Брезојевица, Мартиновићи, Коморача). Раденовићи славе св. Луку, а своју старину везују за племе Ровца. Међутим, код њихових суседа упорно се одржава предање да су и они староседеоци. И за Раденовиће налазимо историјску потврду да су староседеоци. Наиме, у истом селу у којем су поменути Живаљевићи (Град у жупи Плав), у Дечанским хрисовуљама (1330), помиње се и Сладко Раденовић.¹⁴⁹

Народно предање тврди да су староседеоци и малобројни Стојковићи и Станишићи, такође из села школине Плава. И они се мало размножавају. Сама ова и оваква презимена, дата по личном имени Живко, односно Стојко и Станиша, у неку руку су потврда њихове старине и малобројности. Јер, познато је и расирено веровање код нас да када се некоме деца „не држе“, да се дају баш таква, симболична имена да би дете остало у животу (Живље, Живко), то јест да би умирање стало (Стојко, Станиша).

Можда је доказ њихове старине и то да се ови родови одржавају у селима која су раније припадала манастирима (Прњавор, Ме-

¹⁴⁷ Дечанске хрисовуље, 113.

¹⁴⁸ А. Јовићевић, нав. дјело, 409; Х. Башчић, Црни дужаци, Иванград 1971, 10.

¹⁴⁹ Дечанске хрисовуље, 39; (код Миклошића читамо Обрад Радићевић (Monumenta Serbica, 97).

тех, Велика), а где су, под заштитом цркве, могли боље да се одрже у тешким временима.

Уз напред поменуте родове можемо да узмемо и Војиновиће, из села Трепче. Њих у овом селу сада има свега три куће, од којих су одсељене петнаестак породица (Бјелановићи) у Велику, а има их у бихорском селу Јагоче.¹⁵⁰ Предање самих Војиновића каже да је њихов предак досељен са Косова из тамошње Трепче и да је, наводно, и овде, у Полимљу, дао свом новом насељу име по косовској Трепчи. Суседи их сматрају староседеоцима. И, могло би се заиста веровати да су старијег порекла, јер у њиховој непосредној близини, поред Лима, има црквина „Јастаће“, некадашња богомольја посвећена св. Јевгенију,¹⁵¹ а Војиновићи опет славе баш тог свештеника. Занимљиво је да се и у овом селу, поред два-три суседна, одржава стари полуглас ближи гласу е него а (пъс, дън, опънък).

У вероватне стварице у Бихору, Лутовац убраја и православно становништво села Азана (Вукајловићи, Радошевићи, Поповићи, Петровићи, Луковићи), који су у време Турака имали своју земљу и ни су били чипчије.¹⁵² Уосталом, и само име тога насеља подсећа да је ту био нечији хас (добро). Према Лутовчевом испитивању, односно народном предању, по Бихору има још стариначких родова, више муслиманских него православних, као: Бенчанићи у Расову,¹⁵³ Бајовићи у Радулићима, Маринковићи у Ивању,¹⁵⁴ те Сијарићи, Мушовићи, Хоџићи, Пачаризи, Муратбеговићи и Слахићи.¹⁵⁵

Тако долазимо и до Шекулара. Шта је Шекулар и ко су Шекуларци? Шекулар је мања, географски неизразита целина од десетак насеља, у сливу Лимове притоке Шекуларске Ријеке и на падинама планине Мокре Горе. Име је несловенско (по Шуфлају арбанашко). Али, ово име поред географског има и етничко значење, сној је етникон. Наиме, Шекуларци су у прошлости имали своју локалну племенску организацију и одређене привилегије у давању дажбина Турцима. Те привилегије предање објашњава тако што је њихов војвода, Петар Шекуларац, био хренуо с војском на Косово, али је за бој закаснио. Стоку и комору своје војске понудио је Турцима па је за тај гест добио ферман да његово војводство не плаћа намете као други. Повластице Шекулараца, које они стално истичу и на које су били поносни, могле су заиста бити врло старе. Познато је да су Турци, одмах по продору у наше земље, за своје потребе мобилисали и становништво окупираних крајева за помоћне одреде, чување путева, пренос коморе итд. Ми смо недавно у једном раду претпоставили да су Шекуларци могли бити чувари лутева („дербенде“) и

¹⁵⁰ М. Лутовац, Бихор и Корита, 99.

¹⁵¹ Ова црква је, по једном предању, када је неком приликом била оскрнављена „прелетела“ с леве на десну страну Лима (С. Раичевић, Црква св. Јевгенија, Записи IV/2. Четиње 1929, 118).

¹⁵² М. Лутовац, Бихор и Корита, 74.

¹⁵³ Исто, 120.

¹⁵⁴ Исто, 33.

¹⁵⁵ Исто, 31.

кланаца, па су за такву службу својевремено добили неке привилегије.¹⁵⁶ Али, пошто је име Шекулар несловенски термин (основа му је од латинске речи) могле би њихове повластице да потичу и по томе што су их Турци третирали као Влахе.

Постоје посредни докази да је у горњем Полимљу заиста очувано старије средњевековно становништво. Обдарујући манастир Бањску селима из разних крајева, краљ Милутин му је Светостефанском хрисовуљом завештао и село Горажде, у жупи Будимљи са одређеним међама.¹⁵⁷ Што је очувано име самога села Горажде није необично. Али очувани су и могу се данас установити већина од оних географских назива пomenутих границом овога села у 14. ст. Градац је брдо на периферији садашњег села Будимље и на њему се разазнају неке зидине и рушевине. Сигурно му је по томе и име. Губавче је поток који тече поред самога Градца. Очувана су и имена Тикова, Буковик и Рельина; Вранићима се сада назива један део села Тмушића; Голо Брдо је једна ћоса између Заграђа и Тмушића. Природно је да ондашњи међашњи објекти као крушка, врба и локва нису могли бити сачувани.

Други пример очуваности географских имена набројаних међом једнога села је случај села Дobre Реке (данас Коњухе) у подножју Комова. Наиме, у хрисовуљи Стевана Дечанскога, којом су завештана Деланима бројна села из плавске жупе, помиње се и ово село.¹⁵⁸

Од географских имена споменутих међом тога села очувана су, поред Кома и Лима: Превине (сада Превија), Стубица (пашњачка зараван где су биле турске карауле), Локва (данас четинарске шуме), Липовица (планина и катун села Куги, које је до пре сто година и само било катун), Црни Поток (вероватно је то данашњи Лукови поток), Штавна пољана, Вјетрошевица (сада Јветрошевица), и Вели пех (сада Пеови).¹⁵⁹ Последњи објект који је наведен на граници Дobre Реке је „река“ која иде у Лим. То је несумњиво речица Перуница. Како се види, поред имена крупнијих објеката, очувана су и имена за мала и посве незнатна места и локалитетете.

Наведено доказује да у горњем Полимљу постоји континуитет становништва, све од писања тих хрисовуља, као и пре тога, до наших дана, само, можда не у сваком делу Полимља једнако. Да тога континуитета није постојало како би другачије било могуће да се тајне појединости, то јест географска имена сасвим малих објеката на међи поједињих села, сачувaju? Није морао бити ни већи број тога становништва, као што га каткад свакако и није било, али да је непрекидно од средњега века било становника у овоме подручју, и то,

¹⁵⁶ М. Барјактаровић, Заšto је Шекулар у време Турака био осло-
бођен даљина, Гласник цетињских музеја, III, Цетиње 1970, 243.

¹⁵⁷ Светостефанска хрисовуља, Споменик Српске академије наука IV,
Београд 1890, 4.

¹⁵⁸ Дечанске хрисовуље, 45.

¹⁵⁹ М. Барјактаровић, Легенда и истинка о једном старом путу, Глас-
ник Етнографског института САНУ IX—X, Београд 1961, 221.

разуме се Срба, то се никако не може порицати.¹⁶⁰ То пак што је данашње становништво Горажда или Коњуха новије и досељеничко управо и потврђује ову нашу тврђњу. Преко старијег наилазило је ново, које је и преовладало, док су се стариначке породице лагано асимиловале и „прибијале“ уз ново становништво, предајући му, по-ред осталога, топографска имена и ситних објеката. Онамо где је дошло до промене становништва, као што је био случај у старом селу Трепчи код Плава у које су досељени инородни Албанци, дошло је до промене имена и самога села (Мартиновићи).¹⁶¹

Народна предања о томе да у горњем Полимљу нема старог становништва била су условљена са две околности. Једна је да је овамо у маси преовладало новије, из Брда и Црне Горе досељено становништво, а друго је свесно настојање и самих стариначких породица, у време када досељеници нису са њима баш нежно поступали, да се и сами вежу и „прислоне“ уз неки од тих досељених и јачих родова који су имали своја племенска залеђа у матичним деловима Црне Горе и Брда. Наиме, да инородне породице у једној средини не би биле усамљене или запостављене, а можда и злослављане, оне се временом све чвршће везују за своје нове суседе. Те везе су у првимах биле само фиктивне. Најпре би се примила традиција о пореклу и слава нових досељеника. Већ смо поменули да су Живаљевићи и Раденовићи, као и Јанушки и други, своју старину и порекло везали за Пипере, Ровца или које друго племе. Ради поређења помињемо данашњи случај рода Ивовића у Сувој Реци, код Призрена, који су досељени из горњег Полимља. Нашавши се у албанској средини, они су већ усвојили (нову) традицију да, као и њихови суседи Албанци, потичу од албанског фиса Мазрек.¹⁶² Ако је овде могућ случај везивања српских породица за албански фис утолико је природније њихово везивање за неко од српских племена у Црној Гори или Брдима.

Други посредан доказ да је у горњем Полимљу, поред свих промена које су га у прошлости, захватале, остајало старијег становништва, је стална и сигурна традиција и техника у гајењу воћа.¹⁶³ Изненађује велики број врста крушака (преко десет) и јабука. Неке од њих, шта више, имају и домаћа имена (будимка, плављанка, расовка). Јабука будимка је у западну Србију пренета из овога кра-

¹⁶⁰ Народно предање тврди да је пре 250 до 300 година горње Полимље било пусто и да су први досељеници из Брда насељавани као усамљене и „прве“ породице.

¹⁶¹ М. Барјактаровић, Где се „...“ налазило село Трепча, 89—90.

¹⁶² Марк Краснићи, Сува Река, Гласник Етнографског института САНУ VIII, Београд 1960, 95.

¹⁶³ На некадашње, макар и мале, винограде у овом крају подсећају имена села Виницка и Лозна, као и потеси Завинограђе, Виноградине или једноставно Виногради по Бихору, у Будимљи, код Андријевице. Евлија Челебија (17. столеће) помиње „многе“ винограде и баште у самом Пријепољу. Али, горње Полимље, особито изворишни део Лима, због климе и висине није погодно за ову културу. Да у плавској жупи није било винограда ни у средњем веку налазимо доказ у Дечанским хрисовуљама у којима се за Плављане истиче да нису обавезници а „копају виноград“, што значи да они нису били вични томе раду.

ја. Некада је, пре Турака, воће могло да се гаји највише на манастирским економијама, а у доба Турака воћку је могао да негује онај који је имао за то времена и који је био колико-толико на својој земљи. За то су имали услова највише они који би примили ислам па се нису померали и бежали са земље. Војарство је иначе највише развијено у Бихору.¹⁶⁴

У горњем Полимљу нема, као у Босни и Херцеговини и делом у западној Србији, монументалних стећака, бар не у толикој мери као у поменутим крајевима. Стећака, међутим, налазимо и у овој области. У доњем делу села Будимља, до Лима и недалеко од црквина Шудикове, назиру се неки стећци. У селу Бабину до пре три-четири деценије било је једно „латинско гробље“ са неколико стећака, углавном у облику масивних плоча, од којих су неки имали уклесане знаке какви се налазе на босанским стећцима (сабља, полумесец, розета). Нажалост, ово је камење изломљено и разнесено. Најбоље је очувано старије гробље са стећцима у селу Бишеву (на путу од Рожаја за Тутин), које припада ибарском сливу. Старо „латинско гробље“ у овом селу, поред самог колског пута, има тридесетак гробова преко којих се налазе грубо обрађени камени блокови, истоветни са босанским и херцеговачким стећцима, само мањих димензија, прављени од мекшег камена и без икаквих знакова или орнамената. Ако су тачна најновија истраживања и закључци да стећци углавном потичу од 15. столећа и да су их градили сточари на својим територијама, онда би и стећци у горњем Полимљу ишли томе у прилог, јер је оно уистини свагда било погодно за сточарски начин живота. Сточарско занимање, уосталом, давало је људима више слободе и слободног времена.

Дакле, у нашој области одржавало се старије српско становништво кроз сва столећа турске владавине, па макар оно и не било увек бројно.

У новије време, јед када су се насељавали у знатном броју по горњем Полимљу, Васојевићи су све чешће затечено становништво називали Србљацима, јер се то име у горњем Полимљу одржавало. Шта више, оно је једавде преко одсљеника преношено и у Македонију, у облику Србаци или Србаковци,¹⁶⁵ а у Маврову је доскора одржавано и предање ју пореклу неких тамошњих родова из Васоје-

¹⁶⁴ М. Лутовац, Долина Лима — географски значај и привредно географске промене, Гласник Српског географског друштва 41/1, Београд 1961, 38—39.

¹⁶⁵ М. С. Филиповић, Србљаци, Српски књижевни гласник, св. 51, бр. 8, Београд 1937, 625; М. С. Филиповић, Етничке прилике у Јужној Србији, Споменица 25-годишњице ослобођења Јужне Србије, Скопље 1937, 395; В. Милојевић, Јужна Македонија, Насеља српских земаља X, Београд 1921, 60.

вића.¹⁶⁶ И у источну Србију, до Жагубице, допрли су одсељеници из старе Србије, „од равне Сјенице“, такође носећи име Србљаци.¹⁶⁷

Могло би да се тврди да је старији облик имена Србље, односно Србљаци, чуван и очуван у горњем Полимљу преко старог средњевековног становништва. Зато није случајно што су досељавани Брђани по горњем Полимљу старије затечено становништво називали тим старим именом. Они су, нарочито Васојевићи као најближи суседи, свакако и пре тога знали за то име својих суседа.

Горњем Полимљу, као да је било суђено да очува и један од старијих облика народног имена Србљаци. Сужавање оквира распострањености појединачних имена, као аналогија, било је и у другим крајевима. Тако се термин Зета, који је некада означавао Црну Гору, сузио временом само на равни простор ској Скадарског језера. Или, средњевековна имена жупа Плав и Будимља сведена су током столећа на по једно једино насеље (варошица Плав и село Будимља).

Још од времена Вука Карадића, који је у *Рјечнику* ставио као синониме: Срб, Србаљ, Срби, Србљи, Србљак, Срблјин, Србо — питањем имена Србљак и порекла људи који се тим именом називају бавио се, узгред или и специјално, повелик број стручних или мање стручних људи.¹⁶⁸ О пореклу Србљака и значењу тога имена има у нијансама различитих мишљења која су се до недавна и у народу, у горњем Полимљу, одржавала. Дакле, Србљаци је име којим се назива српско, првенствено старије, становништво горњег Полимља. У ширем смислу и касније овим именом назива се и брђанско, становништво које се овамо населило. Међу старијим слојем становништва могло је бити и несловенских елемената. Од знатнијег и бројног досељавања Васојевића у јово подручје, од почетка 18. столећа, у локалним условима ово име добиће и значење презивог и тогрдног.

¹⁶⁶ Д. Недељковић, *Мавровска психичка група*, Гласник Скопског научног друштва VII—VIII, Скопље 1930, 239.

¹⁶⁷ Т. Р. Ђорђевић, *Ко су то Србљаци*, Гласник Српског географског друштва 1, Београд 1912, 121.

¹⁶⁸ С. Новаковић, *Неколика тежа питања*; Т. Р. Ђорђевић, *Ко су то Србљаци*; В. Ђоровић, *Историја Југославије*; П. Ровински, *Черногорија*, II/1; М. Велимировић, *Васојевићи, Полимље, Методија*, Год. Ник. Чупића 18, Београд 1898; М. Велимировић, *На Коловима, Браство V*, Београд 1912; М. Велимировић, *Гусињска нахија с погледом на Малесију*, Год. Ник. Чуп. 37, Београд 1913; К. Костић, *Трговачки центри и друмови по српској земљи*, Београд 1899; Лалевић-Протић, *Васојевићи у црногорској граници и Васојевићи у турској граници*, *Насеља српских земаља књ. III*, Београд 1905; И. Косанчић, *Новопазарски санџак и његови етнички проблеми*, Београд 1912; Ј. Дедијер, *Нова Србија*, Београд 1913; Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље II*, Београд 1931; А. Јовићевић, *Плавогорњачка област*; И. Јелић, *Васојевићки закон од 12 точака*, Београд 1929; Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, Сарајево 1935; М. Лутовац, *Србљаци у Горњем Полимљу*, Гласник Етнографског музеја у Београду X, Београд 1935; М. С. Филиповић, *Србљаци*; С. Вукосављевић, *Организација динарских племена*, Београд 1957; Р. Кастратовић, *Шекулар и Шекуларци*, Цетиње 1966.

**Досељавање Васојевића у горње Полимље и груписање незасојевића
у одређену заједницу**

Почетком 17. столећа Болица бележи да Васојевића има 90 дома.¹⁶⁹ Са толиким бројем јасно је да они као племенска заједница нису могли да захватају иоле већи простор. Па и 1737. године Васојевићи се помињу изван Хаса и Шекулара,¹⁷⁰ то јест изван горњег Полимља. Када знамо да је ово племе у новије време, заправо у 18. и 19. столећу, обухватило и насељило сразмерно велики део горњег Полимља, особито андријевички и берански крај, онда се као природно намеће и питање како су се то они из своје дотадашње матице, Лијеве Ријеке, за релативно кратко време у великом броју излили и какви су били њихови односи према становништву које су у Полимљу затицали?

Код нас су, као по правилу, динарски крајеви миграцијама одавна освежавали равне и становништвом проређене, понекад и удаљене крајеве. После честих ратова и познатих себи нашег становништва из старе Србије, где спада и горње Полимље, старије становништво овога подручја је било разређено и делом исламизирано. После релативног смиривања прилика и након повлачења становништва са патријархом Шакабендом ка северу, можемо као сигурно да кажемо да су Васојевићи почели знатно и убрзаније насељавати плодније Полимље. И пре тога су у ово подручје досељаване поједине породице из Лијеве Ријеке и других делова црногорских Брда, особито из Куча. Вероватно су најпре та спуштања била налик извидницима, да би потом узела облик правих себи које ће трајати више од једног столећа. Било је места за повељски број нових становника. Уосталом, у нашим крајевима, где је владао племенски начин живота, била је позната посебна психологија и пракса у погледу ширења граница. Размаћи племенске међе на рачун суседа, сматрало се не само корисном већ и незазорном појавом. Отети понешто од иноплеменика, а посебно иноверног, држало се чак и за јунаштво. Већ смо помињали случај како су Брђани „успут“ опљачкали Хас, 1737. године. У Кучима и Пиперима записана су предања да је старије становништво, под притиском нових и племенских организованих досељеника, бежало понекад и Турцима и прихватало ислам.¹⁷¹

Ако је природно спуштање планинаца и сточара у правцу равних и плоднијих области, а када се још ради о људима племенске психологије, онда је разумљиво да је између Васојевића и домородачког становништва долазило не само до неспоразума, већ и до појединачних сукоба.

¹⁶⁹ Starine XII, 182 (Превод на руски код П. Ровинског, Черногория, I, 1880, 809).

¹⁷⁰ И. Руварац, Бекство патријарха Арсенија IV, 259; Ј. Стојановић, Стари српски записи и натписи I, Београд 1902, бр. 2720.

¹⁷¹ Ј. Ердељановић, Кучи плеле у Црној Гори, Српски етнографски зборник VIII, Београд 1907, 168; П. Шобајић, Никшић, 68.

Сами Васојевићи — који су писали о своме племену и односима Васојевића и Србљака (названих потом и Ашана), тј. између Васојевића, као племенски организоване и сродством повезане целине и Србљака, као масе племенски неорганизованог и међусобно несродног становништва — истичу да је било презирања Србљака као „по реклу и крви“ нечега нижег, те да су ови и злостављани.¹⁷² Има вести да су Васојевићи Србљацима отимали жене,¹⁷³ као и да су поједини Србљаци, из страха од Васојевића, бежали Турцима и чак се турчили. По предању, Радоњчићи, муслимани из Плава, пореклом су од потурченог Радоњице Трифуновића из Заграђа са којим се десио такав случај. У политички и економски несрећеним приликама могло је да буде таквих и сличних примера. Лалевић и Протић у своме раду о Васојевићима, који је објављен пре седамдесет година, пишу да је међусобно трвење Васојевића и Србљака у горњем Полимљу трајало све до половине прошлог столећа када је ово подручје припојено Црној Гори и када су нове власти, чак и смртним казнама, забрањивале свако „насиље над Србљацима“.¹⁷⁴ Ваљда кажњавале — слагач!

О негдашњим међусобним односима Васојевића и Србљака можемо да судимо и на основи неких посредних података и елемената. Тако, запажа се да су равна и најплоднија насеља, као јоко Берана (Иванграда), углавном запосели Васојевићи, а да су се Србљаци као компактнија маса нашли у периферним насељима. Сем тога, карактеристично је да се још одржавају бројна „стара“ кумства између Васојевића и Србљака. А познато је да су у прошlostи кумства настала и као последица међусобних зајевица и свађа. Овом врстом сродства прекидане су међусобне мржње и закрвљености. Лалевић и Протић пишу да су се Војиновићи, не могавши да трпе „васојевићки понос и нетолеранцију наспрам другоплеменика“, окумили са свима оним који су се у Трепчу досељавали.¹⁷⁵

Као природна реакција на такво понашање названих доњака почело је да се јавља и одређено груписање код Србљака. Они почињу све више и све чешће да иступају као противутежа јединственим Васојевићима. Овакво иступање и понашање није ништа друго до сналажење у новонасталим условима. Такво здруживање, опет, није никакав изузетак. Под сличним условима формирала су се, и то од несродника, племена Бањани, Грахово и Пјешивци.¹⁷⁶ Код суседних

¹⁷² Лалевић — Протић, *Васојевићи у турској граници*, Насеља српских земаља III, Београд 1905, 701; Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, Сарајево 1935, 344—345.

¹⁷³ Записи III, св. 3, 172—173; Лалевић-Протић, *Васојевићи у турској граници*, 703.

¹⁷⁴ Лалевић-Протић, *Васојевићи у турској граници*, 705. Лутовац је, међутим, навео сразмерно вели број и конкретних примера лоших поступака Васојевића према невасојевићима у горњем Полимљу (*Иванградска котлина*, Београд 1957, 55—58).

¹⁷⁵ Лалевић-Протић, *Васојевићи у црногорској граници*, 593.

¹⁷⁶ П. Шобајић, *Бјелопавлићи*, Српски етнографски зборник XXVII, Београд 1923, 257, 314, 326.

Куча, под посебним преликама, организовали су се у једно племе Срби и Албанци, људи од три вере: православне, католичке и мусиманске.¹⁷⁷

Негде је земља, односно заједничка својина земље, окупљала и повезивала у одређене заједнице оне који су живели или имали значајне користи од ње, особито онда и онамо где се живело од такозваног пашног сточарства.¹⁷⁸ Зато је и било преогимања пашњака од суседа и њиховог потискивања. Око тога је било, не ретко, малих ратова и погибија. Зато су поједине заједнице (село, братство, племе) гледале да буду што организованије и јаче да би могле не само да бране своје комуне већ, евентуално, и да, на рачун својих суседа, размакну своје границе. Породична задруга је у таквим условима била добро дошла као организација економског карактера, док су племенска друштва била некако више организације војног карактера. Ко није хтео да се бори за интересе комуна, могао је да изгуби право да се њиме служи. Тако, код Куче у комуну Комова имају удела само Дрекаловићи. Остали Кучи то право немају, јер се нису, као Дрекаловићи, борили за преогимање Комова од Арбанаса.¹⁷⁹ Када се, дакле, економски односи налазе у основама друштва и када одређују сложене облике људскога живота, онда је и јасно због чега су комуни били ослонац племенског начина живота и племенске конзервативности.¹⁸⁰

Пример сразмерно брзог стварања једног племена у прошлом столећу су Поља код Колашине. Наиме, када су у другој половини тога столећа Турци коначно прогтерани из Колашине и ближе околине, у Пољима су насељене породице из Дробњака-Васојевића, Мораче и Роваца. Појединим домаћинствима је дато приватне земље колико се могло док су им испаше и шуме остале неподељене. А такве заједничке земље било је око две трећине.¹⁸¹ У први мах, разуме се, ови досељеници били су Дробњаци, Васојевићи итд., јер је то била њихова дотадашња и традиционална племенска припадност („лоза“, „хрља“). Међутим, ускоро су ови људи економски, географски и посебно друштвено почели да се уобличавају у нову заједницу: Поља. Овде је био важнији комун и заједнички живот и интереси него дотадашње порекло. Била је преча нова од старе племенске припадности. Сем тога, Поља су била доста изразита географска целина, па је и то допринело да се ово сплемењавање изврши сразмерно брзо.

¹⁷⁷ M. Barjaktarović, *O balkanskim plemenima*, Albanološka istraživanja III, Priština 1966, 107.

¹⁷⁸ С. Вукосављевић, *Организација динарских племена*, Београд 1957, 108; Љ. Богетић, *Комунице у Црној Гори*, Титоград 1966, 67, 74; M. S. Filipović, *Cvijićeva antropogeografska škola*, Geografski pregled I, Sarajevo 1957, 17.

¹⁷⁹ С. Вукосављевић, *Историја сељачког друштва (организовање сељачке земљишне својине)* I, Београд 1953, 230—231; Љ. Богетић, *Комунице у Црној Гори*, 114.

¹⁸⁰ Љ. Богетић, нав. дјело, 247.

¹⁸¹ Ђ. Пејовић, *Насељавање Горњег Колашина 1879—1886*, Историјски записци XIV, књ. 18, Титоград 1961, 400.

У горњем Полимљу, које је пространо и разуђеног рељефа, било је углавном сеоских комуна који су се састојали од пашњака и шума у близини села. Ако је неко село било настањено сродницима онда је његов комун ћио и сродничка заједница. Уколико је село било насељено несродницима комуни су припадали селу као друштвеној заједници. Неких већих земљишних комплекса, који би припадали већем броју села, у горњем Полимљу, није било. Због тога заједничка земља, то јест комунице, овамо и није имала никаквог значаја за шире окупљање и повезивање људи у нову заједницу. Сем тога, овамо у прошлости није било ни много становништва и неке осетне оскудице у земљи.

Затим, горње Полимље је издужено стотинак километара и уопште не представља географску целину. То значи да није било ни географске погодности као одговарајуће основе за уобличавање неке иоле изразитије племенске заједнице.

Када није заједничка земља, то јест заједнички економски интереси, служила као полазна основа за окупљање људи у групу и када није било ни географских погодности за то шта је то онда било повод, разлог и узрок, или пак одлучујући, или можда само полазни момент да се они који нису Васојевићи, у горњем Полимљу, отпочну да јављају и формирају као група? Овде помињемо три ствари. Пре свега то је одређени притисак племенски организованих Васојевића. Друго, почели су да се окупљају и здружују не само ста-роседеоци, већ и они који су досељени из Црне Горе и Брда, а који су донели традицију о доскорашњем припадању појединим тамошњим племенима. Треће је изналажење, односно измишљање, заједничког претка као тобожњег родоначелника свих невасојевића по горњем Полимљу.

Групе или „чете“ Васојевића, које су се најпре јављале по горњем Полимљу као врста претходница и извиднице потоњем правом пресељавању, сигурно нису поступале према другом становништву као према припадницима свога племена. То је била логика племенског начина мишљења да се о другом, особито о старицима, мисли другачије него о себи. Тај други се по правилу држи за горега. Може њему штогод и да се призна, али он је ипак нешто друго. У целој Црној Гори онамо где би преовладали досељеници, они би ста-роседеоце стали да запостављају или чак и ниподаштавају. Ни сама насеља где су староседеоци били насељени у прошлости нису називана селом већ поселицом,¹⁸² а поселичане су називали некућинима и никоговићима.¹⁸³ Имена затеченог становништва обично су изговарана са акцентом презрења и сматрана су подругљивим. Тако, старије је лужанско становништво у Пиперима за новије досељенике из Лутова, чим су ови други ојачали, постало је „први свијет“ или „Ла-

¹⁸² А. Јовићевић, *Ријечка Нагија*, Српски етнографски зборник, 15. Београд 1911, 396.

¹⁸³ М. Медаковић, *Живот и обичаји Црногорца*, Нови Сад, 1860, 81; П. Ровински, *Черногорија II/1*, 116; Н. Ђоновић, *Рад и карактер Црногора*, Београд 1935, 104.

тини".¹⁸⁴ Зато је на пример малобројна стариначка породица Црнци, у Пиперима, почела да се и сама исказује за Пипере и да избегава и помен о свом старијем и другачијем пореклу.¹⁸⁵

Или, када су Новокучи надјачали Старокуче, бацили су их у засенак и почели себе да сматрају больим.¹⁸⁶ За старинце Павличиће, у Кучима, каже се да потичу од „проклетих Букумира“,¹⁸⁷ док се са Бањовићима, који су били ковачи, нису хтјели да орођавају, и нити су им дали да граде куће на спрату као што су то радили остали Кучи. Самим тим што су били ковачи сматрало се да су циганског порекла.¹⁸⁸

У Бјелопавлићима све оне који не потичу од Вијелога Павла, а који је, према предању, потомак Немањића, сматрају за ниже по пореклу.¹⁸⁹ Симоновиће, за које се казује да су од Лужана, држе за „несој и нечист“ и са њима се нису орођавали.¹⁹⁰

И после ослобођења и припајања Никшића Црној Гори пре сто-тинак година, Катуњани су се према Никшићанима и суседном затеченом становништву¹⁹¹ понашали као према раји коју су они ослободили, омаловажавали их и сматрали горим од себе. У Лукову досељени Катуњани и данас кажу за затечени живал „раја“.

Када је, дакле, у суседним племенима и крајевима Црне Горе, Брда и Херцеговине било тако, онда је сасвим природно што је та-ких појава било и у горњем Полимљу. Да тога није и овамо било то би ваљало изучавати као изузетну појаву по којој је племе Васојевићи било боље, другачије и изузетак од суседних му племена. Затимљиво је да уопште немамо вести о томе да се Васојевићи нису орођавали са затеченим становништвом по Полимљу, као што је то било на пример у Пиперима и Бјелопавлићима. Васојевић је могао да има и неповољно мишљење о пореклу Србљака, могао је то име да изговара са акцентом презира, али се ипак са тим становништвом орођавао. Додуше, временом је име Србљак проширено на све оне који не воде порекло „од Васа“, па било да се ради о староседеоцима или досељеним породицама из којег другог племена Црне Горе и Брда.

Сличних појава било је и у другим нашим крајевима, где није било племенске организације и племенског начина мишљења. На пример у Македонији донедавна су сточари гледали на печалбаре као на бескућнике и нису се са њима орођавали.¹⁹² У Босни ће православни ређи за суседне Мусимане „Балије“, Мусимани за православне „Власи“ или „Шијаци“, а за католике „Шокци“. Сви ови тер-

¹⁸⁴ Ј. Ердељановић, *Пипери*, Српски етнографски зборник 17, Београд 1911, 417, 463—6.

¹⁸⁵ Исто, 464.

¹⁸⁶ Ј. Ердељановић, *Кучи*, 169.

¹⁸⁷ Марко Мильанов, *Племе Кучи*, Београд 1904, 35.

¹⁸⁸ Ј. Ердељановић, *Кучи*, 135.

¹⁸⁹ П. Шобајић, *Бјелопавлићи*, 265—266.

¹⁹⁰ Исто, 266.

¹⁹¹ П. Шобајић, *Никшић*, 133.

¹⁹² Т. Смиљанић, *Сточари на Бистри и Стогозу*, Београд 1932, 33—34.

мини су добили примесу погрднота. У Височкој Нахији старинци себе сматрају „сојковићима“, па понеки „дошљама“ или „хаурима“ нису дозвољавали да се од њих жене.¹⁹³ Тако се о „дошљама“ мисли и у Лепаници код аСрајева. По Војводини, конкретно у Банату, досељене колонисте из динарских крајева чак и у најновије време подругљиво називају дошљама или „дођошима“. Само, овој појави у Височкој Нахији у Војводини, која је у неку руку супротна ономе што је напред изнесено за племенску област, у основи лежи бољи економски положај староседелца, за разлику од новодосељених. У условима привредно развијених крајева гледала се економска снага људи. И, то је истичано као особити квалитет. У зони племена гледана је и истичана бројна снага групе и чвршћа друштвена организованост.

У сваком случају у горњем Полимљу задуго је постојао одређени и физички и психички притисак Васојевића над затеченим и уопште невасојевићким становништвом. Због тога се ово међусобно све више близжало.

Када се каже да су досељеници из племенске области донели свест и традицију о својем доскорашњем припадању понеком племену, ту се пре свега мисли на досељене и бројније Васојевиће, који до горњег Полимља нису имали да превале велики пут. Штавише, они су одавде са својом племенском матицом, Лијевом Ријеком и даље одржавали везе. Даље, другу групу чине оно, из Црне Горе и Брда, досељено становништво, којега је у друштву са староседеоцима, Србљацима, било колико и Васојевића, ако не и више, а које је досељено из Куче, Пипера, Братоножића, Бјелопавлића, Џеклина, Мораче и других удаљенијих племена са којима се даља веза није могла одржавати. Зато су се сада сви невасојевићи, и староседеоци и досељеници, нашли као друга страна, која је почела, насупрот Васојевићима, да се стала у посебну заједницу. То није било претешко, због тога што су Васојевићи као племенска целина често силовито наступали, а што су и остали досељеници из племенске зоне такође донели традиције и свест о племенском начину живота и предностима токвога живота у одређеним условима. Већ смо истакли случај Поља и сплемењивања племеника у њима.

У изворишном делу Ибра у прошлости су се насељавали Кучи, Клименти и Хоти. Кучи су углавном захватили леву а Клименти десну страну Ибра. Зато су ти крајеви и добили имена „Кучнија“ и „Латинија“ (Клименти су приликом насељавања били католичке вере). Током времена преовладали су Кучи, па су Клименти и Хоти, иначе Албанци, примили српски језик. Значи, да је једна фаза стапања ових двају етничких елемената, словенског и албанског, већ завршена, али није дошло и до њиховог потпуног сплемењивања.¹⁹⁴ То

¹⁹³ М. С. Филиповић, *Етничке прилике нашеј народе у Високом*, Београд 1928, 94, 114.

¹⁹⁴ М. Лутовац, *Симбиозе, племенске трансплантације и сплемењивања у неким областима Југославије*, Гласник Етнографског института САНУ XVI—XVIII, Београд 1971, 29, 32, 39.

значи да су људи, чак и несрдног порекла, са истом или сличном традицијом о друштвеној организацији и друштвеном животу, сразмерно лако почели да изналазе заједнички језик и ново, али на стари начин, организовање. У горњем Полимљу је такав процес био лакши, јер су досељеници, дотадашњи припадници брђанских или црногорских племена, у основи били истородан елемент само што су друштвено и традицијом припадали разним групама (племенима).

Ево још једног примера, који је на свој начин карактеристичан, али је унеколико сличан са сплемењивањем Србљака (са досељеним брђанским породицама). Пре 150 до 200 година Колашин и Никшић били су познати центри потурчењака. Тада је на западу подножје Сињајевине, грубље узето између Колашина и Никшића, а на територији Дробњака, стало да се сабира становништво које је из околних крајева бежало од Турака и ускакало овамо као у какав збег. И, од тих избеглица, иначе припадника разних племена, ту се почело да формира ново племе Ускоци.¹⁹⁵ И само племенско име је дато по начину досељавања у ово подручје.

Овде, и то са одређеним акцентом, додајемо још нешто. У горњем Полимљу одржавала се још од раније једна мања заједница са основним, ако не и свим, карактеристикама племена. То је Шекулар. Шекуларци су имали своје планине, заједничког претка, исту славу, као и традиционалну унутрашњу управу и самоуправу. Утолико је и било лакше, када се узме у обзир, да се у горњем Полимљу у одређеним условима почине да јавља нова и шире скupина са карактеристикама сложеног племена. Када помињемо заједничку славу код Шекулараца истичемо и следеће. Код поједињих племена у Црној Гори и Брдима једна од карактеристика била је и њихова духовна веза преко заједничке славе. Кучи су например славили св. Николду, Васојевићи, св. Арханђела итд. Слава је често била посебна веза и ознака племена. У Ибарском Колашину, где се од досељеника из црногорских племена било такође почело да образује племе, једна од основа за то била је заједничка свечаност.¹⁹⁶ У горњем Полимљу, осим у оквирима Шекулара, није било јединствене славе као врсте духовне везе.

Од племеника, дакле, није било тешко да се створи ново племе. За то су били лепи и убедљиви примери Поља и Ускоци. У горњем Полимљу, где је било доста досељеника са племенском традицијом, и где је већ постојало племе Шекулар, такође није било тешко да се отпочне са формирањем новог и већег племена.

Већ смо истакли изналажење фиктивног претка као одређене заједничке основе з аброжне несрдничке породице и групице. У објаснивачким балканским племена позната је појава везивања своје генезе за поједиње личности. Позната су предања о Пипу, Васу, Оту, Красу, Бијелом Павлу итд. као лицима од чијих су потомака настала поједиња племена. Таква предања нису новост и наш специјалитет. Било

¹⁹⁵ С. Вукосављевић, Организација динарских племена, 10.

¹⁹⁶ М. Лутовац, Ибарски Колашин, Београд 1954, 117.

их је и код старих балканских племена предримског времена.¹⁹⁷ Савсвим је природно да таква предања врше улогу везе и спајања код оних који „потичу“ од истог претка. То је врста историјске и генеталошке осовине, око које се у таквим заједницама много шта окреће и догађа. Зато што су произлазили од истога претка задуго се припадници тих заједница међусобно нису орођавали.

Када је то стара и опробана пракса и појава, онда уопште није чудно што је невасојевићко становништво у горњем Полимљу, у одређеним условима сналажења и организовања, дошло на идеју да и оно може и треба да потиче од једног и заједничког претка. Шта више, тај заједнички предак, Асо, био је ништа мање него брат Васов, а Васо је, према предању, потомак Немањића. Дакле, не само да су се Васојевићи и Србљаци (односно невасојевићи) нашли као суседи у истом подручју, него су они и сродници. Ако Васојевићи доводе порекло од Немањића зашто би они били неког другог и лошијег порекла? Васо и Пипо су родоначелници српских племена, а они су, по предању били браћа Краса и Хота, који су родоначелници албанских племена. Бијели Павле и Гашпо су били браћа, па је од једног настало српско а од другог албанско племе (Бјелопавлићи и Гаши или Гашани). Када су могла од рођене браће да настану на једној страни српска, а на другој албанска племена, зашто Васо не би имао још једног брата? И, он га је накнадно, ето, добио. Иначе предање да су Васо, Хасо и Колаш били браћа, први је, колико знамо, забележио половином прошлог столећа Хекар, француски конзул у Скадру, у својој књизи о северној Албанији. По томе предању од та три брата настала су племена Васојевићи, Ашани и Колашинци.¹⁹⁸ Предању, само ако је оно требало да користи, као у овом случају, није ништа сметало то што назив Ашани уопште не долази по личном имену (Асо или Хасо) већ по речи хас (што на арапском значи добро, посед, повлашћено имање).

Име Ашани, бар за онај део Србљака који је живео у Хасу (Беранско—Иванградска котлина), вероватно је и пре тога могло да постоји као месна, географска одредница за оне који живе у Хасу, јер је овај термин временом добио значење и географског имена.

Ашани, као група „помињу се први пут 1806. у једном запису,¹⁹⁹ и то поред Васојевића, а у значењу групе или племена.

Под посебним условима економске неразвијености и племенске организованости Васојевића, који су се у знатном броју од 18. столећа насељавали по горњем Полимљу, од затеченог старијачког (осим исламизираног) и осталог из Брда и Црне Горе досељеног становништва била се почела да ствара нова група. Према Васојевићима ово

¹⁹⁷ F. Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Sarajevo 1969, 97, 163, 267.

¹⁹⁸ H. Hecquard, *Histoire et description de la Haute Albanie ou Juégarie*, Paris, 1859, 112.

¹⁹⁹ Ј. Стојановић, *Стари српски записи и матписи III*, бр. 5913.

становништво било се „готово сплеменило“ иако, како Вукосављевић каже,²⁰⁰ „није племе ни по чему“.

Васојевићи су својим бројним уселењавањем у горње Полимље вероватно прекинули и пореметили тихи процес, који је и овамо, аналогно онима у Црној Гори и Брдима, требало очекивати. Наиме, при доласком појединачних породица из разних црногорских и брђанских племена ново становништво би временом преовладало и друштвено се натурило затеченом живљу. Може бити да би ови досељеници од старијаца прихватили име (Србљаци), као оно што се дододило у Кучима и Пиперима, па под тим именом и образовали племе. Када би досељеници бројем преовладали старијици би били доведени у подређен положај. Међутим, када су надјачали Васојевићи дошло је до не само другачијег већ и бржег процеса стапања и досељеничких породица из Црне Горе и Брда и затечених староседелача у једну јединствену заједницу. У таквим условима су староседелачке породице почеле своје порекло да „проналазе“ у појединачним племенима Црне Горе и Брда. Тако су Живаљевићи, истински староседеоци, везали своје порекло за Пипере. Да би та веза била уверљивија, узели су и шперску славу. Раденовићи су се пореклом и славом везали за Ровца. Уосталом, и ово накнадно проналажење порекла из појединачних брђанских или црногорских племена говори о томе да је према том становништву било одређенога притиска. С друге стране, и поред та квог појединачног повезивања и наслањања на неки крај у Црној Гори или Брдима, сав овај конгломерат невасојевићког становништва стао је да се међусобно везује и измишљеним новим заједничким претком (Асом).

Тако је одређеним редом отпочео процес обједињавања односно сплемењивања несрдничког становништва које се нашло на проширеној територији Васојевића. Тада је текао бар столеће и по и у основи је био облик друштвеног окупљања и конституисања као противутеже Васојевићима који су били чвршићи племенски колектив. Али, када су Турци, односно њихова власт, као вишевековна мора, на почетку нашега столећа претерани из овога краја, онда су нагло почели да нестају услови за даљи процес племенског окупљања, односно подвајања људи на родовско-племенској основи. Отпочео је тада да се рађа и настаје други савремени вид живота који је у први план истицао нова мериле и друге, трајније вредности.

Према досадашњим резултатима проучавања горњег Полимља и нашим садашњим знањима може да се тврди:

1. На основи имена географских објеката као и неких елемената из народне културе, те антрополошких и карактеролошких одлика овдашњег становништва, у горњем Полимљу очувано је трагова и успомена од илирских прастановника, који су у старој ери наставили и ове крајеве;

²⁰⁰ С. Вукосављевић, Кроз Васојевиће, дневни лист „Политика“ од 17. XI 1938, с. 21; С. Вукосављевић, Племенска солидарност код Васојевића, „Политика“ од 16. I 1939, с. 6.

2. Трагови од Римљана и њихове културе још су бројнији и виднији;

3. Досељавањем Словена у 6. и 7. столећу, поред свих потоњих промена које су они овамо доживели, даје се трајни етнички печат и овоме подручју. У првим столећима живота после њихова досељавања и устаљивања ту ће се одиграти веома значајни процеси и до-гађаји. Од процеса су најзначајнији славизирање домородачког затеченог становништва (Влаха), формирање српског народа и стварање прве српске државе у којој је горње Полимље заузимало једну од централних и најважнијих области;

4. Од 15. столећа, то јест од продора Турака у наше земље, долази до страдања и одсељавања, а од средине 17. столећа и делимичног исламизирања овдашњег становништва. Присуство турске власти у овоме подручју све до почетка нашег столећа, сасвим природно, оставило је видних трагова оријенталне културе. То се осећа више код исламизираног становништва;

5. Од 18. столећа одигравање се овамо и други процес. Наиме, од тог времена, то јест од бројнијег усељавања Вацојевића, дошло је у горњем Полимљу код затеченог стариначког становништва и придошлица из разних црногорских и брђанских племена до одређене фазе стварања племенске организације. Овој новој заједници, у првимах, било је заједничко старо име Србљаци, а нешто касније и Ашани. Али, ово уобличавање нове племенске заједнице прекинуто је ослобођењем од Турака.

Dr. M. Barjaktarović

THE ETHNICAL DEVELOPMENT OF GORNJE POLIMLJE

Summary

Gornje Polimlje, as part of the old Serbian state (Raška), had an interesting and turbulent past. At one time the Illyrians lived there, after which the Romans ruled for several centuries. The Slavs moved in during the 6th and 7th centuries. From the 15th century until 1912, this territory was under Turkish rule. During each of these eras there were corresponding interethnical relations and cultural contractions. Therefore on the basis of our knowledge of Gornje Polimlje up to the present, it can be affirmed:

1. On the basis of the names of geographical objects (Tara, Kom, Lim), as well as some elements of national culture, the anthropological and characterising distinctions of the inhabitants of these places, it can be stated that traces and reminders of the very early Illyrian inhabitants are preserved in Gornje Polimlje;

2. Traces of the Romans and their longer presence are even more numerous and evident (Visitor, Ursulovac, Roman elements in stock-breeding);

3. In addition to all the subsequent changes which they underwent here, the settling of the Slavs in the 6th and 7th centuries gave a lasting ethnical flavour to this territory. During the first centuries of existence after their settlement and establishment, very significant processes and events were to take place there. Most significant of the processes were the integration of the existing native population (Vlaha), the formation of the Serbian nation and the founding of the first Serbian state in which Gornje Polimlje occupied one of the most central and important positions;

4. From the 15th century, that is from the penetration of the Turks into our lands, there occurred suffering and emigration, and from the middle of the 17th century also partial Islamization of the inhabitants of these areas. Right up to the beginning of our century, the presence of Turkish rule, quite naturally, left diverse and prominent traces. This especially with regard to Islamized elements (scope of language, architecture and colonies, mentality);

5. From the 10th century there took place here yet another process. Namely, from that time, that is from the settling of the Vasojevići in greater numbers, there followed a definite phase in the formation of clanish organization in Gornje Polimlje with the existing inhabitants from former times and the newcomers from various Montenegrin and mountain clans. In the first instance the original joint name of this new composite community was Srbljaci, and somewhat later Ašani (after the imaginary common forefather Aso). However, this moulding of the new clanish community was broken off upon the freeing of this area from the Turks.